

Kapitola 3: Bankovní služby v ČR. Obchodní bankovníctví.

Cíl tématu

Cílem kapitoly je představit základy obchodního bankovníctví. Kapitola se nejprve věnuje historickému vývoji obchodního bankovníctví ve světě a na území České republiky. Kapitola se dále věnuje nejdůležitějším finančním výkazům, podávajícím základní informace o obsahu, rozsahu a kvalitě činnosti banky – bilanci (rozvaze) banky výkazu zisku a ztrát. V závěru kapitoly jsou představeny základní zásady řízení obchodních bank (bankovního managementu) a stručně vysvětleny základní ukazatele činnosti banky.

Klíčová slova

bankovní služby, bilance banky, dvoustupňový systém, obchodní banka, riziko

Obsah

3.1	Obchodní bankovníctví	2
3.1.1	Historický vývoj obchodního bankovníctví.....	2
3.1.2	Vývoj bankovní soustavy na území České republiky	8
3.2	Dvoustupňový bankovní systém	11
3.3	Obchodní banky	11
3.3.1	Účetní rozvaha (bilance) obchodní banky	13
3.3.2	Podrozvaha banky	16
3.3.3	Účet (výkaz) zisku a ztráty obchodní banky (výsledovka)	16
3.3.4	Jednotná bankovní licence.....	18
3.3.5	Garanční systém finančního trhu	18
3.3.6	Česká bankovní asociace	21
3.3.7	Bankovní tajemství.....	22
3.4	Řízení obchodních bank	23
3.4.1	Řízení aktiv a pasiv banky.....	24
3.4.2	Řízení bankovních rizik.....	25
3.4.3	Rízení likvidity, solventnosti a rentability	34

3.5 Základní ukazatele činnosti banky	35
3.5.1 Finanční ukazatele výnosnosti.....	36
3.5.2 Kapitálová přiměřenost	36
Shrnutí kapitoly	39
Vzorové otázky	40
Literatura	41

3.1 Obchodní bankovníctví

Obchodní banky jsou v rámci kategorizace finančních zprostředkovatelů řazeny mezi *depozitní a úvěrové instituce*.

Názory na **původ slova „banka“** nejsou jednotné. Některé zdroje jej vztahují k italskému rodu Medicejských na konec 13. století. Jeden z jeho členů na dřevěné lavici (latinsky „*il banco*“) půjčoval ostatním měšťanům ve městě a za své riziko nesplácení si počítal úrok. Měl již v té době k této činnosti několik pomocníků, kteří mu sbírali informace o potenciálních dlužnících, a riziko tak minimalizoval. Proč právě od „lavice“ název činnosti pochází, nikdo neví, ale zřejmě musíme vycházet z historických faktů – kdo měl ve 13. století v Evropě být i jen pár kousků nábytku, byl velký boháč; doba výroby nábytku ve velkém, a tudíž dostupného všem vrstvám, byla zatím v nedohlednu.

Toto vysvětlení původu slova banka však není jediné. Jiné zdroje uvádějí, že pravým původním významem **banka** je *hromada* nebo *kupa*, přičemž toto slovo bylo použito v přeneseném významu, aby znamenalo společný fond nebo společný kapitál tvořený příspěvky velkého počtu osob.

3.1.1 Historický vývoj obchodního bankovníctví

Dříve než se budeme zabývat **obchodním bankovníctvím** z ekonomického hlediska, zmíníme se ve stručném přehledu o hlavních meznících jeho historického vzniku a vývoje.

Bankovníctví má kořeny v odvětvích společenské dělby práce, která vznikla a postupně se rozvíjela již ve starověku. Ve slovnících se uvádí, že první informace o existenci *peněžníků* jsou z let 2780 – 2420 př. n. l. z **Egypta**, z let 1704 – 1662 př. n. l. z **Babylónie a Asýrie**. Činnost starověkých peněžníků spočívala především ve výměně a úschově peněz.

Historické prameny také hovoří o tom, že u starověkých národů se peněžními obchody zabývali *kněží*. Ve společenských útvech té doby byli kněží jedinými vzdělanci, gramotnými a schopnými vést záznamy o přijatých, resp. vrácených vkladech. Kněží byli považováni za čestné a důvěryhodné osoby, jimž mohly být svěřovány cennosti. Rovněž chrámy a bohoslužebné svatyně byly pokládány za bezpečná místa pro úschovu

peněžních pokladů. Byly dobře chráněny a bylo vážným zločinem znesvětit svaté místo. Nikdo se nesměl odvážit prolomit dveře chrámu a poškodit nebo zruinovat kteroukoli část jeho interiéru pod trestem smrti.

S rozvojem společenských celků a jejich vzájemných směnných styků se zvyšovala potřeba peněžních služeb, zvláště platebních. Peněžnictví bylo postupně odnímáno z rukou kněží a stávalo se předmětem zvláštního obchodního odvětví, ačkoli ještě ve středověku se chrámy zabývaly peněžními záležitostmi, např. půjčkami, úroky.

Peněžní půjčky na zástavy movité i nemovité byly zpočátku poskytovány jen výjimečně vedle **vkladových** (depozitních) a **směnářských operací**. Půjčky byly drahé, zúročitelné vysokými sazbami (lichvářskými). Důležitou činností peněžníků bylo zprostředkování plateb, zvláště do jiných zemí. Peněžníci vydávali pověřující listy a dokumenty určené svým obchodním partnerům, peněžníkům v zahraničí, aby placení provedli na jejich účet. Tím se usnadnilo placení hotovými penězi, které bylo spojeno s nebezpečím ztráty, krádeže či loupeží, ale i s obtížemi při směňování různorodých peněžních platidel, mincí. U Římanů v období pozdní republiky a v době císařské přijímali peněžníci vklady na běžné účty a spravovali pokladní hotovosti bohatých občanů.

Nejúspěšnějším obdobím rozvoje **středověkého peněžnictví** bylo 11. a 12. století n. l., kdy vzrůstaly objemy peněžních operací a majetek peněžníků. V Itálii vznikla svobodná obchodní střediska, Florencie, Benátky, Janov, Milán a další. V Lombardii a v sousedních krajích převzali italští kupci do svých rukou peněžnictví ve střední a západní Evropě. Z té doby také pocházejí názvy „*lombard*“ pro půjčky na movité zástavy, název ulice „*Lombard Street*“ v Londýně.

Jak na jihu, tak i na severu Evropy, v Amsterdamu, Hamburgu, vznikaly a rozvíjely se téměř souběžně ve 12. až 13. století nové peněžní instituce. Jejich původní směnářské a depozitní operace se postupně rozrůstaly ve **zprostředkování vnitřního a mezinárodního obchodního a platebního styku**. Vznikaly různé formy, v nichž se realizovaly peněžní funkce. Rozvíjela se široká paleta dlužnických a věřitelských vztahů a operací, které významně přispívaly ke zprůhlednění obchodního mechanismu i k rozvoji ekonomických potenciálů obchodujících zemí. Utvářely se kategorie úvěru, dluhu, úroku a jejich odvozenin a s nimi spojené peněžní instrumentarium. Důležitým nástrojem platebního a úvěrového styku byla směnka, „*lettera di cambio*“. Žirové zprostředkování plateb se rozšířilo po celé Evropě v důsledku nejistoty a rozvratu směnných poměrů, zvláště spojených se znehodnocováním státovek. V tom i později vynikali peněžníci z Janova, zvláště na počátku novověku.

Avšak již v předchozím období byly operace peněžníků, kteří často pocházeli ze zlatníků, nepostradatelné na místech trhů a křižovatkách obchodních cest, zejména zámořských. Na zkoušení a směňování mincí navázalo uschovávání depozit za poplatek. **Zlatníci, peněžníci a směnárníci** museli vzhledem ke své profesi také disponovat *bezpečnostními schránkami*. Zkušenost je poučila, že uložená depozita nejsou vyzvedávána najednou, a tak nejprve tajně a později se svolením věřitelů se peněžní depozita půjčovala za úrok, na němž se věřitelé podíleli. Ještě v 17. století fungovali zlatníci jako bankéři.

Peněžní instituce, které vznikaly od 12. století, měly také vymanit podnikatele z vlivu lichvářského úvěru, charakterizovaného vysokou úrokovou sazbou (100 % i vyšší), což brzdilo produktivní investování. Přestože státy v období absolutní monarchie vydávaly zákony, jimiž omezovaly výši požadovaných úroků z půjček, monopolní (výsadní) postavení lichvářů jako půjčovatелů či věřitelů podlamovala jejich účinnost. Pro rodící se průmyslový kapitál byla lichva překážkou, neboť vysoké úroky pohlcovaly téměř celý zisk, dlužníci se dostávali do závislého postavení vůči věřitelům a byli nuceni přistoupit na jakékoli jejich podmínky. Překonat působení lichvářského úvěru bylo možné jen ekonomicky, činností peněžníků provozované na tržních principech.

Peněžní obchody na tržním základě zpočátku provozovali jednotlivci, resp. bankéřské rodiny, např. v Itálii Bardi, Peruzzi, Medici, Centurioni, Grimaldi, Vivaldi, v Německu Fuggerové. Později vznikly také veřejné a polo veřejné banky. Například v Benátkách a v Janově to byla úvěrová sdružení zakládaná ve 12. a 13. století n. l., v roce 1401 v Barceloně; v roce 1402 byla založena ve Frankfurtu nad Mohanem městská banka Wessil; v roce 1408 to byla městská banka v Janově, Casa di S. Giorgio, banka svatého Jiří, první banka pro správu státního dluhu, již byly přiděleny také určité státní důchody na zajištění a zúročení státního dluhu.

V Benátkách byly zakládány záhy **soukromé depozitní banky**, které již také vydávaly bankovky svého druhu. Se svěřenými penězi se pouštěly do odvážných spekulacních obchodů, posléze se často staly nesolventními. To zavedlo důvod k založení dvou **státních bank**: Banco di Rialto ke konci 16. století a Banco del Giro počátkem 17. století, která trvala až do roku 1806. Také tyto banky hlavně shromažďovaly depozita a prováděly žirové platby.

V Holandsku se stala v 17. století nejznámější Amsterdamsche Wisselsbank, založená 1609, v Německu Hamburger Bank založená v roce 1619. Jejich proslulost spočívala v tom, že obě zavedly zvláštní bankovní měnu, aby se obešlo placení ve znehodnocujících se státovkách. Amsterdamsche bank zanikla koncem 18. století, když invaze francouzských republikových vojsk způsobila v Nizozemí všeobecný hospodářský převrat. Hamburger Bank se udržela až do konce 19. století (1876), kdy se stala filiálkou jiné německé banky.

Hamburger Bank jako žirová banka je pozoruhodná tím, že na základě depozit stříbra vedla běžné účty obchodníkům i jiným vkladatelům a převody v účtech zprostředkovávala jejich platby a inkasa. Její početní jednotka byla „mark banco“ reprezentující 8,05 g ryzího stříbra. Podle tehdejšího směnného poměru to bylo 1,5 říšské marky (0,5 tolaru). Peníze však byly pouze zúčtovacími penězi, neměly jinou podobu. Nicméně to byl zajímavý a zdařilý pokus konat platby ve spolehlivých peněžích neměnicích svou hodnotu, pokud se nemění hodnota měnového kovu. Tím se měly eliminovat negativní dopady neustálených měn, které se stále znehodnocovaly. Na obdobných principech prováděla zúčtování také banka amsterdamská.

Ve Francii se vyskytly bankovní domy, které si kladly za cíl své činnosti zprostředkování velkých objemů produktivního a spekulacního úvěru. Z tohoto hlediska je zvláště nechvalně proslulá banka skotského finančníka Johna Lawa (1671 – 1729), založená v roce 1716 jako Banque générale. Banka měla formu akciové společnosti privilegované státem. Vydávala peníze s nízkým kovovým krytím, které měly přispět k splacení dluhů tehdejšího státu. Rokem 1720 však všechny podniky J. Lawa vykázaly

úpadek, včetně banky samé. Jiným záporně končícím pokusem ve Francii bylo založení tzv. cedulové banky Caisse d' escompte v roce 1776. Jejího úvěru státní správa zneužila; banka záhy zanikla v roce 1793.

Britské bankovníctví se vyvíjelo poměrně odděleně od kontinentální Evropy. Zprávy o počátcích peněžnictví v Británii sahají do doby normanského podrobení země. V 11. až 12. století normanští panovníci, kteří vládli na britském území, založili v hlavním městě Anglie mincovnu. Peněžní obchody svěřili do rukou Lombardů, kteří přišli z Itálie a usadili se v londýnské City, v ulici dodnes nesoucí název Lombard Street.

Až do té doby byli v Británii hlavními peněžníky Židé. Spravovali peněžní jmění svých zákazníků a poskytovali jim půjčky. Takové půjčky však neměly obchodní anebo výrobní účel; šlechta je používala k pořizování svých soukromých armád a k financování přípravy křížové války. Vzhledem k tomu však návratnost půjček byla nepatrná, a proto byly vysoce úročeny, měly lichvářský charakter. Zákaz kanonického práva přijímat úroky z půjček pro Židy neplatil (tento zákaz razili středověcí církevní dogmatici, zvláště Tomáš Aquinský, 1225 – 1274). Tito půjčovatelé peněz za lichvářské úroky se stali velmi nepopulární, a proto je panovník Eduard I. (1272 – 1307) vyhostil v roce 1290.

Během následujícího století však jako lichváři působila města, která nadále pobírala lichvářsky vysoké úroky, ačkoli to vláda zákonně zakázala. Tlak nastupujícího průmyslového rozvoje na potřebu velkých objemů kapitálu byl velmi silný. Spolu s touto potřebou ovšem sílil požadavek na řízenou kontrolu úrokových sazeb. Měšťanstvo se stále více zajímalo o státní záležitosti, stoupal význam měst a upevňovala se pozice zastupitelského stavovského zastoupení, parlamentu. To mělo značný politický vliv i na hospodářství, a peněžnictví (mimo jiné). O Eduardu I. je z historických pramenů známo, že provedl řadu zásadních hospodářských úprav.

Po vyhoštění židovských peněžníků se jejich činnosti ujali Lombardané, kteří zavedli v Londýně zvyklost zasedat „u lavice“ (on a „banca“), kde provozovali své transakce. Pokud se obchodování nedařilo, lavice byla zničena (z toho je odvozen „bankrupt“, úpadek, bankrot). Lombardané zaměřili své směnářské a úvěrové obchody na kupce v Londýně i na další obchodníky. Svě finanční metody přenesli jejich prostřednictvím do mezinárodního obchodu; zejména se rozšířilo vyrovnávání plateb mezi Británií a kontinentem pomocí směnek.

Forma bohatství se postupně měnila – původně převažovala půda vlastněná šlechtou, s rozvojem měšťanstva, obchodu, řemesel a posléze počátků průmyslové výroby nabývalo bohatství podobu zboží a hotových peněz kupců a výrobců. Londýn byl obchodním centrem země. Bohatí a mocní londýnští podnikatelé krátkodobě ukládali své poklady v mincích a neraženém kovu u mincovny v Toweru (Tower of London). Důvěra v bezpečnost této úschovy byla ovšem čas od času narušována tím, že vládci Anglie mající vždy nouze o prostředky financování válečných střetů, zejména s Francií, se různými cestami uložených peněz zmocnili. Např. Karel I. (Stuartovec, vládl v letech 1625 – 1649) zabavil v roce 1640 formou zdanění značnou část těchto pokladů. Jejich uvolnění bylo vázáno na to, že určitá částka, Lstg 40 tisíc, musela být poskytnuta králi jako půjčka. A tak Tower přestal být spolehlivým depozitním místem, kupci a ostatní vlastníci pokladů museli hledat jiná bezpečnější místa.

Bylo jakoby samozřejmé, že funkce depozitorů se ujali **zlatníci**. Byli zvyklí udržovat cennosti potřebné pro svou výrobní a obchodní činnost. Ti byli ovšem již nejen depozitory, ale stali se velmi záhy již skutečnými bankéři v moderním smyslu toho slova.

Jejich prvotní funkce byla pečovat o depozita svých klientů a výměnou jim vydávat potvrzení o přijetí uložených peněz. Velmi brzy se rozšířilo, že je rychlejší a snazší pro dlužníka předat věřiteli tuto potvrzenku, než vyzvedávat své hotovostní peněžní úspory a platit jimi svůj dluh. Tyto potvrzenky byly předávány z ruky do ruky jako hotovostní peníze. Zároveň se ustálila zvyklost vystavovat je jako splatné na držitele, proplacitelné držiteli.

Zlatníci také rychle pochopili, že díky placení mezi dlužníky a věřiteli neustálým předáváním potvrzenek o příjmu peněžních depozit, je zcela nepravděpodobné, aby poklady u nich uložené byly všechny vyzvednuty naráz, v jediném časovém okamžiku. Proto bylo pro ně poměrně spolehlivé zapůjčit část depozit jiným subjektům, zpravidla jako zápůjční kapitál, a spolu s jejich splácením vybírat úrok. Zlatníci začali vzájemně soutěžit o příliv depozit a namísto účtování nákladů za úschovu fondů svým zákazníkům jim úroky nabízeli a platili. Tím se snažili přilákat a soustředit co nejvíce fondů, depozit, která byla zdrojem jimi poskytovaných půjček.

Vývoj forem **bezhotovostního placení** se rozšířil o písemné příkazy zákazníka na zlatníka, jimiž zákazník požadoval, aby zlatník zaplatil určitou částku peněz jmenovanému příjemci; tyto příkazy se staly základem šeku a posléze i složitějšího dokumentu, směnky cizí. Na ně pak navazovaly různé způsoby plateb a obchody s těmito dokumenty.

Nicméně britské bankovníctví ve svých počátcích bylo poměrně malé v porovnání s ostatními podniky. Zlatníci v 15., 16., ale i v 17. století, kteří se stávali bankéři, byli ekonomicky slabí a vystavení výkyvům ekonomických cyklů spolu se svými zákazníky. Byli to zpočátku jen jednotlivci anebo jen málo početná partnerství, uzavíraná bez uplatnění principů omezeného ručení na závazky podniku. Ještě v 17. století bylo bankovníctví stále nevelké, ačkoliv banky působily v pevně propojeném okruhu. Banky ovládaly techniku úvěrové kreace, byť formami a četností na nižším stupni. Moc bank měla poměrně úzké a nepřekročitelné hranice. Přesto se bankovní odvětví jevílo jako nejvíce životaschopné a nejvýnosnější podnikání té doby.

Během období Commonwealthu, zejména za vlády Karla II. (Stuartovec, vládl v roce 1660 - 1685), se stalo bankovníctví velmi výnosným. Avšak stálé stížnosti na vysoké úrokové sazby vedly k tomu, že byla uzákoněna 6% úroková míra. Zlatníci monopolizovali bankovní obchody, i když historické události poněkud oslabilily důvěru v jejich stabilitu: když v roce 1667 kotvila holandská flotila na Temži a hrozila útokem na Londýn, nastal „run“, nápor na výběr depozit. Bankéři - zlatníci - začali odkládat platby a vracení depozit. V roce 1672 propukla finanční krize, které postihla bankéře i jejich zákazníky. Byl to počátek třetí anglo-nizozemské války. Panovníci a jejich ministři stále častěji pokládali za nezbytné vypůjčovat si v londýnské City při vysoké úrokové sazbě, což opět vyvolalo zastavení plateb bankami.

Revoluce v roce 1688, nástup vlády Viléma III. Oranžského (1689 - 1702) upevnily postavení měšťanstva, zakotvily parlamentní monarchii. Posléze došlo k založení

Anglické banky v roce 1694 po mnoha složitých jednáních a událostech, jež tomu předcházely. Hlavním důvodem, který k tomu vedl, byla potřeba válečných půjček vlády, jež měly být poskytovány již řádnými ekonomickými způsoby; ale to je již jiná tematika, ačkoli otevírá nové a významné období v rozvoji bankovních soustav.

Exkurs do počátků historie britského bankovníctví lze uzavřít konstatováním, že průmyslová revoluce přispěla významně k jeho rozvoji a rozvoji moderních bankovních obchodů. Mimo oblast londýnské City začaly vznikat banky, nikoli již jako specifické obchody zlatníků, ale jako odnože obchodního podnikání. Kupci začali vstupovat do oblasti bankovníctví jako malé soukromé podniky. Do roku 1750 byl založen jen jediný bankovní dům mimo Londýn, přičemž v Londýně samém jich bylo v tomto období méně než třicet; v roce 1800 se jejich počet blížil sedmdesáti.

Devatenácté století vůbec přineslo mnoho progresivních změn do rozvoje bankovníctví, například rozšíření kapitálové základny obchodních bank v podobě akciových společností, racionální bankovní zákonodárství, zvýšení zkušeností bankéřů jak zvládat rizika a snížit citlivost bankovního sektoru na místní podmínky hospodářství, jeho úspěchy a neúspěchy, působení a regulace bankovníctví centrální bankou a jiné. To ovšem platí nejen o Británii, ale v modifikované podobě o celém evropském kontinentu.

Britské bankovní zkušenosti sehrály jednu z nejvýznamnějších rolí v historii rozvoje ostrovní říše, o které řadu desetiletí platilo, že „nad ní slunce nezapadá“. Mnohé z těchto tradic přetrvávají v britské ekonomice doposud, byť ve zcela zmodernizované podobě. V britské bankovní soustavě je zcela ojedinělým způsobem spojena minulost se současností i tendencemi budoucího vývoje (na to má nesporně vliv také postavení Spojeného království ve světové ekonomice, na němž se bankovníctví významně podílelo).

Bankovníctví institucionalizovalo konkrétní historické formy peněžních funkcí, zejména úvěrových. Soustava těchto funkcí, úvěrových institucí či útvarů, tvoří svým způsobem zcela samostatnou, autonomní „sub množinu“ celé „množiny“ tržního hospodářství. Je nezastupitelným činitelem vzájemné interakce peněžní a reálné (fyzické) stránky ekonomiky. Pro bankovní transakce je typická vysoce aktivní působnost bankovních subjektů se specifickými důsledky jejich činností. Banky nejsou jen pouhými prostředníky na finančních trzích. Jejich transakce uvádějí do pohybu velké objemy peněžních a kapitálových fondů, podněcují dynamiku a účinnost těchto pohybů, jejich intenzitu, sílu i mohutnost.

Rozvoj bankovníctví postupně vedl k různě strukturovaným soustavám. Ve většině zemí se v současné době ustálil tzv. **dvoustupňový systém** tvořený sítí obchodních bank a bankou centrální, zpravidla jedinou. Centrální banka plní makroekonomické funkce: řídí měnovou politiku, je bankou státu a bankou bank, včetně dohledu nad činností celého bankovníctví. Obchodní banky poskytují bankovní služby svým klientům na podnikatelském základě.

3.1.2 Vývoj bankovní soustavy na území České republiky

Naše země představovala v oblasti bankovníhonictví určitou periferii. Do příchodu Habsburků na český trůn banky v Čechách téměř neexistovaly. Vyskytovaly se tu spíše směnárenské domy a lze doložit řadu židovských rodin, které se zabývaly finančnictvím. V Českých zemích začínají působit první banky až na počátku 19. století. Z iniciativy české aristokracie byla v roce 1824 založena v Praze **Česká spořitelna**, v roce 1847 zahájila svou činnost v Praze filiálka rakouská **National Bank**. V roce 1868 byla založena **Živnostenská banka pro Čechy a Moravu**, která se zaměřila na financování malých a středních podniků.

Především pro drobné střadatele a zájemce o malé úvěry měla velký význam **spořitelni a úvěrová družstva**, která začala vznikat na území dnešní České republiky od 50. let 19. století. Jejich významným propagátorem byl zejména **František Cyril Kampelík** (1805 – 1872), český lékař, národohospodář a spisovatel (podle něho se vžil pro záložny název „*kampeličky*“). K největšímu rozmachu kampeliček došlo v období od konce 19. století do 50. let 20. století. V období před první světovou válkou bylo v českých zemích přes 5 000 záložen.

Pro shromažďování úspor drobných střadatelů měl velký význam také tzv. **Poštovní spořitelni ústav**, který byl ustaven v roce 1883. Jeho pobočkami byly poštovní úřady, což se v praxi ukázalo jako velmi úspěšné a prozíravé řešení. V roce 1890 zahájila svou činnost nevýdělečná veřejná instituce **Zemská banka Království českého**, která se stala ústřední bankou celé úvěrové soustavy českých zemí. Od roku 1865 poskytovala stavební úvěry nově vzniklá **Hypoteční banka království českého**. Obě banky poskytovaly dlouhodobé úvěry, zatímco kampeličky poskytovaly střednědobé a krátkodobé úvěry.

Ve druhé polovině 19. století se díky liberálním požadavkům na zakládání bank zrodila celá řada nových bankovních domů, ale část z nich brzy doplatila na neobežrtné chování. Bankovní sektor byl ovlivněn zvláště burzovním krachem v roce 1873, který výrazně dopadl na burzu ve Vídni a vlivem velmi těsného propojení habsburské monarchie s centrem Čech se okamžitě projevil také na pražském peněžním a kapitálovém trhu.

Na počátku 20. století se české bankovnínictví vyvíjelo relativně úspěšně. To samé platilo i v období 1. světové války.

Další formování bankovního sektoru v Českých zemích bylo výrazně ovlivněno **vznikem Československé republiky** v roce 1918. Nový stát musel urychleně řešit také finanční problémy, jako je budování měny nového státu a měnová odluka.

V letech 1918 – 1919 převzala nově vzniklá Československá republika soustavu obchodních bank z Rakousko-Uherska. U bank, které byly z větší části v rukou zahraničních vlastníků, docházelo k jejich repatriaci, tzn. nucenému odkupu a převzetí většiny kapitálu českými firmami, osobami a institucemi. Hlavní roli hrála v ČSR od počátku **Živnostenská banka**, která měla napojení na velký český průmysl a expandovala i do zahraničí, především na Balkán.

Zásadní změnu pro bankovní sektor přineslo zřízení centrální banky, která zahájila svoji činnost 1. dubna 1926. Její funkci upravil zákon, kde bylo uvedeno její jméno **Národní banka československá** a určeny i její hlavní úkoly, tj. výhradní právo vydávat bankovky a udržovat směnný kurz k zahraničním měnám.

Velká hospodářská krize v letech 1929 – 1933 se v českém bankovním sektoru neprojevila tak destruktivně jako v některých sousedních zemích. Bankovní soustava byla relativně rozsáhlá, složitě strukturovaná, ale plně funkční. Svědčí o tom i přehled struktury peněžních ústavů v posledním konsolidovaném předválečném roce 1937, kdy u nás fungovaly tyto skupiny peněžních ústavů:

- centrální banka: Národní banka československá,
- obchodní banky (počet: 102),
- spořitelny (352),
- hospodářské záložny (174),
- občanské a hospodářské záložny (1 983),
- kempeličky (4 432).

V období okupace se počet bank podstatným způsobem snížil. Akciový kapitál většiny českých bank se dostal pod kontrolu německých vlastníků a tam, kde to nebylo možné (např. pro velký rozptýl vlastnictví), se přikročilo k násilné likvidaci. Některé banky, zejména ty s židovskými majiteli, byly zavřeny, ostatní fungovaly dále v režimu dohledu říšských finančních poradců. V této souvislosti je vhodné připomenout význam pražské židovské **rodiny Petschků**, kteří po léta patřili k předním bankovním domům. Tato rodina jako mnohé jiné skončila v koncentračním táboře a z bankovního paláce se stala proslulá gestapácká mučírna.

Po válce byly některé banky v souladu s Košickým vládním programem a Benešovými dekrety zlikvidovány. Šlo především o banky s německým a kolaborantským kapitálem a vedením. Velké akciové banky byly v říjnu 1945 převedeny na národní podniky. Počátkem roku 1948 došlo na základě rozhodnutí vlády k opatřením, která vedla k **centralizaci bank poskytujících služby provozního úvěrování**. Jejich počet se na území Čech a Moravy snížil na tři banky (Živnostenská banka, Legiobanky a Moravská banka) a na Slovensku na dvě. Po únorových událostech došlo k další centralizaci provozních bank, kdy na území dnešní ČR a Slovenska zůstalo po jedné bance (Živnostenská banka a Tatrabanka). Kromě toho zde působila Investiční banka, Poštovní spořitelna a více než 700 lidových peněžních družstev.

Další reforma se uskutečnila 1. dubna 1950, kdy byla ze zákona zřízena podle vzoru Sovětského svazu nová **monobanka** pod názvem **Státní banka československá** (SBČS, z původní Národní banky československé), která do svých funkcí zahrнула funkci centrální banky (emisní funkce), banky provozního úvěrování a současně i ústředny veškerého zúčtovacího a platebního styku. Národní banka československá a slovenská Tatrabanka byly uvedeny tzv. právně do klidu. **Živnostenská banka** se zaměřila pouze na agendu platebního styku se zahraničím pro soukromou klientelu. V činnosti zůstala i **Investiční banka**, která byla začleněna do SBČS až v roce 1958. Roku 1965 vznikla **Československá obchodní banka**, do které se ze Státní banky československé převedla agenda mezinárodních plateb a zúčtovací a úvěrový styk podniků zahraničního obchodu.

Na počátku 50. let se činnost lidových peněžních družstev soustředila pod **Státní spořitelnu**, která se od roku 1969 v rámci federalizace státu rozdělila na dva subjekty, **Českou státní spořitelnu** a **Slovenskou státní spořitelnu**.

V rámci **reformního úsilí** v roce 1968 vzrostla **snaha vrátit bankovní systém do standardní dvoustupňové soustavy**, avšak nové konzervativní vedení KSČ tento pokus brzy ukončilo a stav se vrátil do původní podoby. Toto úsilí pak bylo obnoveno v rámci ekonomických reforem připravovaných na konci 80. let 20. století; události listopadu 1989 pak tento proces ještě urychlily a prohloubily.

Ve druhé polovině 80. let došlo **ke změně bankovního systému**. Byly prosazeny návrhy zákonů, které zahrnovaly zejména institucionální oddělení centrálního a emisního bankovníctví od bankovníctví obchodního, zrušení přímého řízení bank státem, možnost vzniku nových bank jako podnikatelských subjektů a další.

Po roce 1989 postupně vznikl trh cenných papírů. Byla zřízena **Burza cenných papírů Praha** a další trhy cenných papírů, zejména tzv. **RM-SYSTÉM**.

V roce 1989 byly přijaty také dva nové zákony upravující oblast bankovníctví, a to *zákon o Státní bance československé* a *zákon o bankách a spořitelnách*. Oba zákony vstoupily v platnost k 1. 1. 1990 a vytvořily základní právní rámec pro fungování **standardního moderního bankovního systému**. Přinesly ale také významné změny institucionální – Státní banka československá byla ponechána jako výhradně emisní, centrální banka státu. Ze sítě Státní banky československé byly zákonem vyčleněny tři nové univerzální obchodní banky, které měly postavení státních peněžních ústavů, a to **Komerční banka** na území ČR, **Všeobecná úvěrová banka** na území Slovenska a **Investiční banka** (ta převzala licenci původní Investiční banky). Byly zachovány **Česká státní spořitelna**, **Slovenská státní spořitelna**, **Československá obchodní banka** a **Živnostenská banka**. Zároveň byly upraveny podmínky pro vznik nových soukromých bank. V letech 1990 až 1992 jich vzniklo několik; prvním soukromým bankovním subjektem byla **Agrobanka**. Byly rovněž zřízeny dvě specializované banky, a to **Českomoravská záruční a rozvojová banka**, akciová společnost, a **Konsolidační banka**, státní peněžní ústav.

Prudký rozvoj komerční bankovní soustavy bez dostatečných zkušeností s řízením rizik a regulací bankovního systému vedl v 90. letech k **problémům s návratností poskytnutých úvěrů**, a tím i k ekonomickým problémům některých komerčních bank, které se ani pomocí různých stabilizačních programů nedařilo dořešit. Část problematických úvěrů byla převedena do speciální Konsolidační banky (později Konsolidační agentury), některým bankám byly odebrány bankovní licence a po roce 2000 se přistoupilo k **privatizaci polostátních bank za pomoci zahraničního kapitálu**. Tím se v prvním desetiletí 21. století podařilo naši bankovní soustavu výrazně stabilizovat, takže dobře obstála při finanční krizi v letech 2008 – 2009.

V roce 1993 došlo k rozdělení Československa a s tím spojenému oddělení měn nových států a k rozdělení jejich bankovních soustav, vznikla **Česká národní banka**. Na začátku roku 1993 vznikla nová česká měna a docházelo k dílčím změnám a posunům. Patřilo mezi ně zavedení **stavebních spořitelem** (určených k podpoře bytové výstavby), **zvýšení minimální výše základního kapitálu bank** na 500 mil. Kč, korporativní

pojištění vkladů, zavedení **hypotečního bankovníctví** (určeno k podpoře stavební činnosti) a zavedení instituce **spořitelních a úvěrových družstev**.

3.2 Dvoustupňový bankovní systém

Dvoustupňový bankovní systém je charakteristický pro většinu tržních ekonomik. Tento systém funkčně odděluje *centrální a obchodní bankovníctví*.

Centrální banka pak až na výjimky neprovádí činnosti, které spadají do kompetence působnosti obchodních a dalších bank. Centrální banka zde především:

- neúvěruje podnikový (podnikatelský) sektor,
- neřídí přímo činnosti ostatních bank.

Obchodní a další banky zde oproti jednostupňovému systému podnikají s penězi za účelem zisku (neboli maximalizaci tržní ceny svých akcií) v širokém rámci, daném pravidly regulace a dohledu. Banky nejsou ve svém rozhodování omezovány žádnými plány a jsou v zásadě zcela samostatné při svém vlastním rozhodování. Tím je také dáno, že činnost a výsledky hospodaření ovlivňují jejich existenci a případný bankrot banky není vyloučen.

Pro dvoustupňový systém je typický vyšší počet obchodních a dalších bank. V některých zemích, jako je například Německo, můžeme mluvit dokonce o třístupňovém bankovním systému, kdy centrální banka je opět prvním stupněm a obchodní bankovníctví se dělí na druhý a třetí stupeň. Obchodní a ostatní banky jsou ve třetím stupni a jejich hlavní centrály vytvářejí stupeň druhý. Funkčně se ale tento systém chová stejně, jako kdyby to byl dvoustupňový

3.3 Obchodní banky

Obchodní banky jsou významnými finančními zprostředkovateli ze skupiny *depozitních a úvěrových institucí*. Jsou to podniky specializované na obchodování s penězi a na poskytování služeb spojených s úschovou a pohybem peněžních fondů mezi různými ekonomickými subjekty. Zvláštnosti jejich podnikání spočívají jednak v předmětu podnikání, jímž jsou peníze, jednak ve způsobu podnikání s nimi, jehož obecnou charakteristikou je obchod s dluhy.

Banky „nakupují“ dluhy tím, že jednak přijímají vklady volných peněžních fondů, jednak z vlastní iniciativy provádějí výpůjčky na finančním trhu. Takto soustředěné volné peněžní zdroje (cizí zdroje) připojují k svému vlastnímu podnikatelskému kapitálu, jehož výše je v poměru k „nakoupeným“ fondům velmi nízká (obvykle kolem 10 % celkových zdrojů, ale i méně), zejména v porovnání s podniky výrobními.

Vlastní i cizí soustředěné peněžní fondy jsou pro obchodní banky zbožím, jež „prodávají“ převážně opět jako dluhy. Poskytují přímé peněžní půjčky a úvěry nebankovním, bankovním a jiným finančním subjektům, umisťují peněžní prostředky, jimiž disponují, do různých druhů finančních aktiv (cenných papírů, cizích měn, vkladů u jiných bank či finančních institucí) apod.

Definice obchodních bank jako *ekonomického subjektu* především zdůrazňují předmět bankovní činnosti, např. že *jsou to podniky, které přijímají vklady a poskytují úvěry, nebo které se zabývají „zprostředkováním platů a činností úvěrovou“, nebo podniky, které „výdělečně provozují úvěrový obchod a obchod s penězi a kapitálem“*. Jindy se jedná o *„zvláštní instituce, jejichž hlavními operacemi jsou poskytování úvěrů, provádění peněžního zúčtování z příkazu klientů, emise úvěrových nástrojů oběhu, akumulace dočasně volných peněžních zdrojů“*. Také MacMillanův slovník definuje banku jako *„finančního zprostředkovatele, který přijímá peněžní fondy nejčastěji ve formě vkladů splatných na požádání nebo po krátké výpovědi. Tyto vklady pak používá při poskytování služby debetního salda nebo půjček při diskontování směnek a dále k držbě jiných, zejména finančních aktiv, jako např. obchodovatelných cenných papírů. Důležitou funkcí bank je udržovat v chodu peněžní převodový mechanismus přijímáním vkladů na běžný účet a převáděním peněžních fondů pomocí šeků a žirového systému. K dalším důležitým činnostem bank náleží služby zákazníkům při opatřování zahraničních měn, financování zahraničního obchodu, účast v operacích na peněžních trzích a poskytování širokého spektra poradenských finančních služeb. Vlastní termín, banka, je podle zvyklostí a legislativní úpravy používán ve vztahu k peněžním ústavům, jako jsou spořitelní banky a obchodní banky...“*, atd.

V současné době je ve všech zemích obchodní bankovníctví a jeho podnikání zpravidla upraveno zákonem. V našem státě je podle **zákona č. 21/1992 Sb., o bankách**, ve znění pozdějších změn, řečeno: *„... Bankami se pro účely tohoto zákona rozumějí právnické osoby... založené jako akciová společnost..., které a) přijímají vklady od veřejnosti a b) poskytují úvěry a které k výkonu činnosti podle písmen a) a b) mají bankovní licenci...“*. V dalším textu jsou podrobně vyjmenovány činnosti, které banka může vykonávat, má-li je povoleny v jí udělené licenci. Těchto činností je značný počet. Přitom zákon stanoví, že *„... banka nesmí vykonávat jiné podnikatelské činnosti než ty, které má povoleny v licenci...“*.

Zákonné normy také stanovují mimo jiné, kdo může udělit bance **licenci** a za jakých podmínek. V zákoně o bankách je tato pravomoc svěřena centrální bance, České národní bance, zněním: *„... Žádost o licenci se předkládá České národní bance. S žádostí o licenci se předkládá návrh stanov. Minimální výše základního kapitálu banky činí 500 000 000 Kč. Náležitosti žádosti o licenci stanoví Česká národní banka vyhláškou... před rozhodnutím o licenci (si) vyžádá stanovisko Ministerstva financí...“* (§ 4, odst. 1 a 2 cit. zákona). Dále jsou podrobně stanoveny podmínky, na jejichž splnění je udělení licence vázáno.

Centrální banka také reguluje činnost obchodních bank v rámci pravomocí daných jí zákonem, prostřednictvím jí vydávaných vyhlášek, předpisů a opatření, jakož i uskutečňováním své měnové politiky a používáním svého měnového instrumentária.

3.3.1 Účetní rozvaha (balance) obchodní banky

Balance banky (rozvaha) zachycuje souhrnnou hodnotu jednotlivých forem hospodářských prostředků, tj. celkový stav majetku banky. Na jedné straně zobrazuje druhovou strukturu majetku, na druhé straně z jakých zdrojů je tento majetek financován. Konkrétní forma majetku je zachycena v peněžním vyjádření. Účetní rozvaha vykazuje stavy aktiv a pasiv k určitému datu (tabulka 3.1).

Tabulka 3.1: Balance (účetní rozvaha) banky

Aktiva (umístění zdrojů)	Pasiva (zdroje)
1. Pokladní hotovost	1. Závazky vůči centrální bance (refinanční úvěry)
2. Vklady u centrální banky	2. Závazky vůči jiným peněžním ústavům (přijaté vklady a úvěry)
3. Vklady u peněžních ústavů a úvěry peněžním ústavům	3. Závazky vůči nebankovním klientům (přijaté vklady)
4. Státní pokladniční poukázky	4. Závazky z emitovaných vlastních dluhopisů
5. Státní dluhopisy	5. Účelové rezervy (na krytí ztrát apod.)
6. Jiné cenné papíry	6. Podřízený dluh
7. Úvěry klientům	7. Základní kapitál (akciový)
8. Majetkové účasti	8. Rezervní fondy
9. Hmotný a nehmotný majetek (pozemky, budovy, zařízení)	9. Ostatní fondy a nerozdělený zisk
10. Vlastní akcie, pohledávky za akcionáři	10. Ostatní pasiva
11. Ostatní aktiva	
Podrozvahové (mimobilanční) položky: potenciální aktiva, pasiva, rizika	

Aktiva banky

Aktiva banky sledují druhovou strukturu majetku a obsahují tyto hlavní položky:

1. **pokladní hotovost** – zahrnuje hotovostní platidla (mince a bankovky) v domácí i cizí měně; banky se snaží udržovat pokladní hotovost na co nejnižší úrovni, neboť tato aktiva jim přináší „náklady ztracené či obětované příležitosti“, nikoli výnos; nicméně aby banka mohla proplatit svým klientům jejich vklady v hotovosti, pokud to požadují, eventuálně směňovat domácí a zahraniční platidla, musí mít část svých aktiv v této dostupné formě; objem hotovosti musí také regulovat prostřednictvím svých výběrů a vkladů u jiných bank;
2. **vklady u centrální banky** jsou jednak vklady povinné, tzv. povinné minimální rezervy, jednak vklady dobrovolné, jež bance slouží k rychlé přeměně na jiná aktiva, k úhradě jejích závazků a dalším potřebám;

3. **vkłady u peněžních ústavů a úvěry peněžním ústavům** plynou z různých typů bankovních transakcí a obchodů s domácími i zahraničními bankami, např. z platebního styku, z obchodů na peněžním trhu apod.;
4. **státní pokladniční poukázky** a 5. **státní dluhopisy** jsou bezrizikové dluhové cenné papíry krátkodobé (státní pokladniční poukázky), střednědobé a dlouhodobé (státní dluhopisy) vydávané a zaručené vládou; k těmto položkám lze řadit i obdobné dluhopisy vydávané institucemi veřejného sektoru; jejich bezrizikovost jim dává vlastnost snadné a rychlé likvidity na finančním trhu;
6. **jiné cenné papíry** – obsahují finanční závazky organizací soukromého sektoru oprávněných k vydávání (emisi) cenných papírů, zejména akcií a dluhopisů; tato aktiva jsou obchodovatelná, poskytují příslib výnosu obvykle vyššího než u státních cenných papírů, který však je spojen s vyšším rizikem splnění (může dojít ke ztrátě běžného výnosu i tržní ceny daného aktiva);
7. **úvěry klientům** jsou veškeré úvěry a půjčky poskytnuté bankou nebankovním klientům domácími i zahraničními; u většiny obchodních bank patří tato položka k největším;
8. **majetkové účasti** představují majetkovou účast banky v jiných organizacích a podnicích, zpravidla v podobě určitého akciového podílu na kapitálu těchto organizací a podniků; (k majetkovým účastem lze také řadit tzv. konsorciální účasti, které vyjadřují spoluúčast dané banky v aktivních obchodech bankovních konsorcií, sdruženích bank k příležitostným obchodům, zpravidla většího rozsahu);
9. **hmotný a nehmotný majetek** (pozemky, budovy, zařízení, licence, patenty, know-how atd.) zahrnuje veškeré provozní prostředky, které banka používá k výkonu své činnosti;
10. **vlastní akcie, pohledávky za akcionáři** – položka představuje bankou emitované akcie, které banka má ve své zásobě vedle jiných cizích cenných papírů, a pohledávky u akcionářů, kteří dosud nesplatili své podíly;
11. **ostatní aktiva** – obdobně jako ostatní pasiva vyjadřují zůstatky na účtech časového rozlišení a dalších, přičemž nejsou obsaženy v položkách jiných aktiv.

Pasiva banky

Zdroje bankovního podnikání jsou v rozvaze uváděny v **pasivech**. Lze je rozdělit na skupinu zdrojů *vlastních* a *zdrojů cizích*.

Zdroje cizí jsou zdroje vypůjčené, bance svěřené či poskytnuté jen na určitý časový úsek, dočasně („nakoupené dluhy“). Cizí zdroje, čili cizí kapitál, představuje závazky banky vůči subjektům, které bance svěřily dočasně své volné peněžní prostředky v podobě různých druhů vkladů a výpůjček banky od různých účastníků finančního trhu. Jsou to:

1. **závazky vůči centrální bance** – jsou úvěry přijaté obchodní bankou od banky centrální, tzv. refinanční úvěry různých typů;
2. **závazky vůči jiným peněžním ústavům** – jsou přijaté vkłady a úvěry od jiných bank domácích i zahraničních;

3. **závazky vůči nebankovním klientům** (přijaté vklady) zahrnují vklady klientů banky nejrůznějších typů: fyzických i právnických osob, neziskových a obdobných organizací atd.; tato položka je v bilanci obchodní banky zpravidla jako jedna z největších;
4. **závazky z emitovaných vlastních dluhopisů banky** (položka 4.) představují bankou přijaté cizí peněžní prostředky výměnou za její dlužnické závazky obsažené v dluhopisových cenných papírech;
5. **účelové rezervy** – jsou tvořeny z nákladů (nikoliv ze zisku) za účelem krytí rizik z aktivních operací bank. Jsou tvořeny k jednotlivým položkám aktiv jako zákonné (např. u nás podle zákona o rezervách). Účelové rezervy nejsou součástí vlastního kapitálu banky, ač jejich přítomnost v bance působí za určitých okolností obdobně;
6. zvláštní položkou je tzv. **podřízený dluh**, jehož poskytování a přijímání je „podřízeno“ zvláštním předpisům vydávaným obvykle dohledacím orgánem nad činností bank; jeho zvláštností je, že nároky věřitelů jsou obdobně jako nároky vlastníků banky uspokojovány při případném ukončení činnosti banky (z důvodu úpadku, likvidace) až po uspokojení nároků všech ostatních věřitelů banky.

Zdroje vlastní tvoří vlastní kapitál banky, jímž je: základní kapitál (akciový kapitál), rezervní fondy, ostatní fondy tvořené ze zisku a nerozdělený zisk (ve schématu položky pasiv 7., 8. a 9.). Vlastní kapitál představuje z hlediska účetní bilance banky závazky banky vůči jejím vlastníkům (akcionářům), kteří do banky vložili trvale své peněžní prostředky v podobě majetkových podílů, akcií.

7. **základní kapitál** představuje úhrn kapitálových vkladů akcionářů banky;
8. **rezervní fondy** banka může dle zákona o obchodních korporacích tvořit ze zisku banky;
9. **ostatní kapitálové fondy** může banka tvořit z jiných zdrojů než z účetního zisku, např. emisním ážiem z emise akcií, bezplatným nabytím hmotného, nehmotného a finančního majetku, dotacemi, přeceněním majetku na základě právních předpisů apod.; mohou to však být i jiné fondy tvořené ze zisku, zpravidla zdaněného, v rámci platných předpisů. **Nerozdělený zisk** je zůstatek z celkového zisku z minulých období, který nebyl použit na tvorbu příslušných fondů, na výplatu dividend akcionářům apod.
10. **ostatní pasiva** vyjadřují zůstatky na účtech časového rozlišení, na uspořádacích účtech a podobně, které nejsou obsaženy v jiných položkách.

Jednotlivé položky v bankovní bilanci jsou v praxi dále podrobněji členěny, než je tomu v uvedeném schématu. Členění se týká konkrétních druhů aktiv a pasiv, časových lhůt splatnosti, měnového vyjádření, tj. v měně domácí, zahraniční apod.

Rovnost zdrojů a jejich užití znamená, že v celkovém objemu se strana aktiv a pasiv pohybují shodně, tj. zvyšují a snižují se o stejnou částku. Avšak každým pohybem se zpravidla různě mění skladba (struktura) obou stran. Přizpůsobování a určitý soulad struktur aktiv a pasiv je trvalou náplní každodenní činnosti obchodní banky, je podmínkou jejího úspěšného podnikání.

Ke zvláštnostem **účetní bilance obchodní banky** v porovnání s **účetní bilancí výrobní anebo obchodní organizace** patří především rozdílný kvantitativní a kvalitativní obsah

aktiv a pasiv. Aktiva obchodní banky tvoří z největší části (odhadem 90 - 95 %) *finanční aktiva (finanční pohledávky)* ve formě:

- pohledávek u bank (poskytnuté úvěry a vklady dané banky u jiných bank),
- pohledávek u klientů (poskytnuté úvěry klientům),
- nakoupených cenných papírů danou bankou.

Hmotný a nehmotný majetek banky vykazuje jen relativně velmi malou část úhrnné bilanční částky.

Rovněž **pasiva obchodní banky** v porovnání s výrobními podniky jsou složena převážně z *finančních závazků* banky, odhadem více než 90 % bilanční částky.

Tato zvláštnost se také promítá ve druhém důležitém účetním výkazu, účtu zisků a ztrát, tzv. výsledovce. Propojení obou, účetní rozvahy a výsledovky, je tím užší, čím větší je podíl bankovních obchodů, jejichž důsledkem jsou změny v jednotlivých položkách rozvahy.

3.3.2 Podrozvaha banky

Předpisy týkající se účetnictví bank ukládají bankám uvádět v účetní rozvaze **položky podrozvahové či mimobilanční**. Tyto položky představují možná rizika spojená s potenciálními závazky banky, která vznikla tím, že banka poskytla *záruky, úvěrové přísliby, směnečné akcepty* apod., jakož i se závazky plynoucími z vybraných operací devizových, termínových a dalších.

Například banka jedná s klientem o poskytnutí úvěru, dohodne objem a způsob zajištění tohoto úvěru. Takto sjednaný, dosud nečerpaný úvěr banka zachytí v podrozvaze jako **úvěrový příslib**. Od okamžiku, kdy klient již čerpá úvěr, například po částech v určitých časových intervalech, banka postupně snižuje podrozvahovou položku a čerpaný úvěr vykazuje v rozvahových aktivech.

Jiným příkladem jsou **záruky**, které banka vystavila za své klienty jako zajištění pro jiné věřitele nebo naopak je od jiných vystavitelů přijala. V podrozvaze banka také vykazuje **zástavy**, které přijala jako zajištění poskytnutých úvěrů. Podrozvahovou položku představují také **dokumentární akreditivy**, které banka vystavila nebo potvrdila, a to do doby jejich čerpání.

Významný podíl na podrozvahových položkách připadá na sjednané koupě či prodeje cenných papírů, cizí měny a komodit, které banka dosud nevypořádala (např. koupě či prodej opcí). Lze je označit jako **spotové a termínové operace** (operace s dnešní či oddálenou cenou).

3.3.3 Účet (výkaz) zisku a ztráty obchodní banky (výsledovka)

Výkaz zisků a ztrát soustřeďuje souhrnné výnosy a náklady obchodní banky za určité období. V praxi se označuje jako **výsledovka**. Jedná se o finanční výkaz, který

zachycuje dopad jednotlivých transakcí na výsledek hospodaření, neboť podrobně rozvádí podrozvahovou položku zisk (ztráta) za běžné účetní období. Zjednodušená struktura tohoto výkazu je znázorněna v tabulce 3.2.

Tabulka 3.2: Výkaz zisků a ztrát banky

Výnosy	Náklady
1. Přijaté úroky	1. Placené úroky
2. Výnosy z cenných papírů s proměnlivým výnosem	2. Placené poplatky a provize
3. Výnosy z majetkových účastí	3. Ztráta z finančních operací
4. Výnosy z poplatků a provizí	1. Všeobecné provozní náklady - osobní náklady (mzdy, platy a ostatní) - sociální náklady - daně a poplatky hrazené z nákladů
5. Zisk z finančních operací	5. Odpisy, tvorba rezerv a opravných položek k hmotnému a nehmotnému majetku
6. Výnosy ostatní (např. z finančního leasingu)	6. Ostatní provozní náklady (např. na finanční leasing)
7. Použití účelových rezerv a opravných položek - k úvěrům - k majetkovým účastem - ostatní	7. Tvorba účelových rezerv a opravných položek - k úvěrům - k majetkovým účastem - ostatní
8. Mimořádné výnosy	8. Mimořádné náklady
9. Hospodářský výsledek	9. Hospodářský výsledek

Rozhodující podíl na výnosech a nákladech banky mají výnosy a náklady z finančních činností:

Finanční aktiva v položkách „úvěry“ a „cenné papíry“ přinášejí **výnosy** ve formě úroků, podílů na rozděleném zisku (dividend) a různých poplatků za služby banky spojených s obchody s těmito aktivy. Zároveň ovšem s těmito obchody jsou spojeny i náklady osobní a věcné. Nicméně výnosy obou uvedených typů finančních aktiv jsou pro většinu bank hlavními a největšími zdroji výnosů.

Pasivní zdroje představující finanční závazky obchodní banky jsou spojeny úhrady **úroků** za vklady a depozita i s **náklady** jejich obsluhy, osobními a věcnými. Pokud přinášejí výnosy, jsou jejich zdrojem určité poplatky za prováděné služby spojené se správou depozitních účtů, případně příjmů a výběrů vkladů, s prováděnými platbami z účtů klientů třetím subjektům apod.

Výkaz má dvě části. V první se sleduje **běžná činnost**, tj. aktivity, které jsou hlavní pro daný obor podnikání, tedy finanční operace. Ve druhé části se sledují **mimořádné činnosti**.

Výsledovka může mít dvojí uspořádání, a to buď **horizontální** (levá strana zobrazuje náklady, pravá výnosy, což je běžnější), nebo **vertikální**, kdy jsou od jednotlivých výnosů odečítány příslušné náklady.

3.3.4 Jednotná bankovní licence

V souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie je uplatňována tzv. jednotná licence. **Jednotná bankovní licence** znamená, že dává jejímu držiteli právo, aby svoji činnost vykonával vedle svého domovského státu (tj. státu, jehož orgán licenci vydal) také na území jiného členského státu Evropské unie a Islandu, Lichtenštejnska a Norska, a to bez licence vydané příslušným orgánem tohoto státu (tzv. hostitelského státu nebo orgánu).

Činnost takovéto obchodní banky na území hostitelského státu podléhá **dozoru příslušného orgánu domovského státu**. Příslušný orgán dohledu hostitelského státu kontroluje dodržování podmínek, které jsou úzce vymezeny jeho právními předpisy. Také takováto obchodní banka musí samozřejmě dodržovat všechny předepsané povinnosti, tedy např. pravidelně předkládat stanovené výkazy nebo statistická šetření.

Obchodní banky musí splnit pro obdržení jednotné bankovní licence současně několik **podmínek**, z nichž nejvýznamnější je vlastnictví této banky alespoň z 90 % jinou bankou nebo bankami a ručitelství závazek mateřské banky nebo bank za její závazky (se souhlasem domovského orgánu dohledu) – jedná se tedy o tzv. oprávněnou finanční instituci.

Aby mohla obchodní banka obdržet jednotnou licenci, musí mít dále sídlo na území členského státu, mít licenci od příslušného orgánu domovského státu, musí být dohlížena orgánem dozoru domovského státu a splnit oznamovací postup stanovený právem Evropské unie.

3.3.5 Garanční systém finančního trhu

Garanční systém finančního trhu (GSFT) je aparát státní správy zřizovaný Ministerstvem financí. Základem GSFT se stal **Fond pojištění vkladů**, který vznikl 1. ledna 1995, který se po dvaceti letech své existence 1. ledna 2016 přetransformoval do současné podoby GSFT. Během dvaceti let se změnila pravidla pro vyplácení náhrady i jejich výše. Na počátku byly vklady pojištěny na maximálně 100 000 Kč a náhrada byla vyplácena do 80 % vkladu. Dnes je výše náhrady až 27× vyšší (dle aktuálního kurzu ČNB) a vyplácí se až 100 % vkladu.

GSFT se skládá ze dvou dílčích jednotek: z **Fondu pojištění vkladů** a **Fondu pro řešení krize**.

Obrázek 3.1: Schéma Garančního systému finančního trhu

Zdroj: <https://www.garancnisystem.cz/>.

Do **Fondu pojištění vkladů**, který je prostřednictvím GSFT plátcem náhrad, ze zákona povinně přispívají všechny banky, stavební spořitelny a družstevní záložny se sídlem v ČR. V současnosti do systému pojištění vkladů banky odvádějí fixně 0,04 %, stavební spořitelny 0,02 % a družstevní záložny 0,08 % z celkového objemu vkladů.

Další příjmy fondu pramení z obchodování se svěřenými prostředky. Fond investuje prostřednictvím svých investičních manažerů pouze bezpečným způsobem a v souladu se zákonem. Finanční rezervy Fondu pojištění vkladů jsou rozděleny do tří portfolií. Jednou z investičních akcí Fondu pojištění vkladů je například nákup státních dluhopisů emitovaných Ministerstvem financí ČR.

Maximální výše náhrady je ekvivalentem částky **100 000 EUR na jednoho klienta v jedné bance**. Existují však ještě další omezení, rámci GSFT rozlišujeme *pojištěné* a *nepojištěné* vklady.

Pojištěné vklady:

- běžné účty v české nebo cizí měně fyzických a právnických osob;
- spořicí účty v české nebo cizí měně fyzických a právnických osob;
- Termínované účty v české nebo cizí měně fyzických a právnických osob
- vkladové účty v české nebo cizí měně fyzických a právnických osob;
- vkladní knížky v české nebo cizí měně fyzických a právnických osob;
- vklady územního samosprávného celku pouze za předpokladu, že jeho daňové příjmy nepřesahují částku 500 000 EUR, a pokud splní další podmínky stanovené zákonem.

Nepojištěné vklady:

- směnky a další cenné papíry (např. akcie, dluhopisy, podílové listy);

- vklady bank (mezibankovní vklady), spořitelních a úvěrních družstev, obchodníků s cennými papíry, finančních institucí (např. investičních společností, penzijních společností), pojišťoven, zajišťoven a zdravotních pojišťoven. Pojištění vkladů se tedy nevztahuje na důchodové spoření, doplňkové penzijní spoření, životní pojištění a kapitálové pojištění.
- vklady státu;
- podřízené dluhy (vklady, které je pojištěná instituce oprávněna zčásti zahrnout do svého kapitálu);
- předplacené platební karty nespojené s žádným účtem, vydané ve formě elektronických peněz (např. Blesk peněženka, Cool karta, Napka, my paysafecard apod.);
- pohledávky z vkladů, které podle pravomocného rozsudku pocházejí z úmyslně spáchaného trestného činu legalizace výnosů z trestné činnosti, pokud nebyly zajištěny ve prospěch obětí trestné činnosti;
- členské vklady členů družstevních záložen (tj. základní členské vklady a další členské vklady dle § 4b zákona č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech, ve znění pozdějších předpisů);
- pohledávky územního samosprávného celku, jehož daňové příjmy jsou vyšší než částka odpovídající 500 000 EUR.

Vklady vedené v pobočkách zahraničních bank se sídlem v členském státě EU:

Tyto vklady jsou pojištěny u systému pojištění vkladů v zemi, ve které má sídlo mateřská banka. Minimální úroveň pojištění vkladů je v zemích EU, stejně jako v ČR, 100 % vkladu, maximálně však 100 000 EUR. Informace o pojištění vkladů je vkladatelům povinná poskytnout příslušná pobočka zahraniční banky nebo je možné je získat u příslušného systému pojištění vkladů.

Fond pro řešení krize

Nově je zaveden **Fond pro řešení krize**, který bude mít podobnou úlohu jako Fond pojištění vkladů. Nicméně nebude reagovat až na bankrot finanční instituce, ale bude se mu snažit předcházet. V případě ohrožení stability na finančním trhu mohou být použity prostředky z tohoto fondu k odvrácení případného krachu. Prostředky z tohoto fondu tedy nebudou inkasovat přímo střadatelé.

Přispívat do něj budou nejen finanční instituce již zapojené do systému pojištění vkladů (banky, družstevní záložny a stavební spořitelny), ale i někteří obchodníci s cennými papíry. V případě obtíží některé z nich pak mohou být získané prostředky použity například na poskytnutí záruky, úvěru či dodatečného kapitálu. Rozhodování o způsobu použití prostředků tohoto fondu je v pravomoci České národní banky. Celkové příspěvky mají činit dvě až tři miliardy korun ročně. Cílem je, aby Fond pro řešení krize do deseti let nashromáždil částku ve výši přibližně 25 miliard korun.

Fond pro řešení krize bude postupně naplňován formou ročních příspěvků a v případě potřeby doplňován mimořádnými příspěvky od finančních institucí. V případě potřeby je možno dofinancování i z jiných zdrojů. Fond bude mít možnost získat další zdroje buď na finančním trhu, nebo úvěrem od obdobných evropských institucí či přímo ze státního rozpočtu. Cílový objem tohoto fondu je stanoven jako 1 % celkového objemu

krytých pohledávek z vkladů. Tuto hranici by měl fond dosáhnout do poloviny roku 2024.

Fond pro řešení krize je ze zákona složen ze dvou fondů:

1. **Příspěvkového fondu**, který je tvořen pravidelnými či mimořádnými příspěvky finančních institucí, prostředky získanými z trhu, půjčkami v rámci mechanismů financování řešení krize či státní dotací nebo výpomocí.
2. **Provozního fondu**, který je tvořen zejména výnosy z investování prostředků Fondu pro řešení krize a výtěžky z ukončených likvidačních a insolvenčních řízení.

3.3.6 Česká bankovní asociace

Česká bankovní asociace vznikla v roce 1990 pod původním názvem Bankovní asociace. Od roku 1992 působí jako dobrovolné sdružení právnických osob, podnikajících v peněžnictví a oblastech úzce navazujících. Členství je vyhrazeno bankám a pobočkám zahraničních bank s licenci ČNB.

V současné době Česká bankovní asociace (ČBA) sdružuje 37 bank, reprezentujících více než 99 % bankovního sektoru.

K úkolům asociace patří zejména:

- zastupovat a prosazovat společné zájmy členů ve vztahu k Parlamentu, vládě, České národní bance a dalším právním subjektům;
- prezentovat roli a zájmy bankovního sektoru vůči veřejnosti a zahraničí;
- podílet se na standardizaci postupů v bankovním sektoru a na vytváření odborných usancí, podporovat harmonizaci bankovní legislativy s legislativou Evropské unie.

Osu činnosti ČBA tvoří několik základních aktivit. Především se angažuje v průběhu přípravy různých zákonných a podzákonných norem (v oblastech bankovního dohledu, platebního styku, kapitálového trhu a cenných papírů, hypotečního bankovního sektoru, účetnictví a daňové problematiky, vnitřního auditu). Jako místo, vytvářející připomínky, veřejně deklarující svá stanoviska a nabízející spolupráci zákonodárné i výkonné moci, je aktivní ve všech fázích legislativního procesu. Rovněž nabízí spolupráci při prevenci bankovní a finanční kriminality, jakož i legalizace výnosů z trestné činnosti.

Rozsahem menší avšak nikoli bezvýznamnou část jejich aktivit tvoří pořádání odborných seminářů, rozvíjení pracovních vztahů s regulačními orgány a ostatními subjekty finančního trhu či vydávání doporučujících standardů bankovních aktivit (většina je zaměřena na oblast bankovní a finanční bezpečnosti). Viditelně se rovněž angažuje v oblasti finančního vzdělávání.

Od 1. července 2004 se ČBA, po osmi letech korespondenčního členství, stala plným členem **Evropské bankovní federace (EBF/FBE)**. Jde o sdružení asociací komerčních bank z členských zemí EU a Norska, Švýcarska a Islandu (plní členové) a dalších

bankovních asociací z Andorrry, Monaka a zemí východní a jihovýchodní Evropy včetně Ruska a Turecka (přidružení členové).

Evropská bankovní federace představuje nejvýznamnějšího nevládního partnera orgánů EU v oblasti bankovníctví. Reprezentuje zájmy 4500 evropských bank zaměstnávajících více než 2,1 miliony lidí.

ČBA vstoupila zároveň i do **Evropské rady pro platby** (*European Payments Council* – EPC). EPC je rozhodovacím a koordinačním orgánem, který zastřešuje evropský bankovní sektor v oblasti platebního styku. Jeho základním posláním je podílet se na vytváření, tedy rozšiřování a fungování **Jednotného eurového platebního prostoru** (*Single Euro Payments Area* – SEPA) - oblast, v níž jsou základní typy plateb v euro prováděny za stejných podmínek. Těmi jsou jednoduchost a cena stanovená bez ohledu na to, zda půjde o platby uvnitř státu nebo služby přeshraniční. EPC sdružuje 64 členů z 27 evropských zemí – banky a bankovní sdružení reprezentující různé segmenty bankovníctví. Prosazuje rozvoj celoevropských platebních instrumentů, a to cestou samoregulačních aktivit bankovního sektoru. Úzce spolupracuje s regulačními orgány EU – zejména Evropskou centrální bankou, Evropskou komisí a Eurosystémem.

3.3.7 Bankovní tajemství

Kategorie „bankovního tajemství“ je popsána v zákoně č. 21/1992 Sb., o bankách. **Bankovní tajemství** znamená, že obchodní banka nesmí nikomu sdělovat žádné informace o svých klientech a o zůstatcích na jejich účtech, o poskytnutých úvěrech a ani o jiných bankovních obchodech svých klientů.

Z tohoto ustanovení ovšem platí několik důležitých **výjimek**, které jsou v zákoně uvedeny. Obchodní banka totiž musí podat takové informace o klientech, které spadají pod institut bankovního tajemství, pokud je písemně požadují:

- soud pro potřeby občanského soudního řízení;
- orgány činné v trestním řízení (tj. zejména Policie ČR);
- správci daně, tj. finanční úřady ve věci vymáhání daňových nedoplatků;
- Ministerstvo financí ČR v souvislosti s bojem proti legalizaci výnosů z trestné činnosti;
- orgány sociálního zabezpečení a zdravotní pojišťovny ve věci řízení o nedoplatcích pojistného;
- soudní exekutor, který je pověřen provedením exekuce;
- úřad práce v souvislosti s vrácením nebo vymáháním poskytnutých prostředků;
- finanční arbitři;
- Národní bezpečnostní úřad, zpravodajské služby nebo Ministerstvo vnitra ČR;
- orgán příslušný rozhodovat o porušení povinnosti veřejných funkcionářů.

Kromě toho se mohou obchodní banky (rovněž na základě zákona o bankách) vzájemně informovat o identifikačních údajích svých klientů, o jejich bankovním spojení a jejich bonitě a důvěryhodnosti. Na základě tohoto ustanovení ČNB provozuje tzv. Centrální registr úvěrů.

S pojmem „bankovní tajemství“ se často plete **pojmem „mlčenlivost“**. Pojem mlčenlivost představuje povinnost pracovníků bankovního dohledu České národní banky nehovořit o konkrétních informacích, s nimiž se setkali v průběhu výkonu svojí funkce. Tyto osoby smějí třetím osobám sdělovat pouze informace v souhrnné podobě, u kterých nelze identifikovat, o kterou obchodní banku nebo o kterou konkrétní osobu se jedná. Povinnost mlčenlivosti trvá i po skončení povolání, zaměstnání nebo funkce pracovníka bankovního dohledu.

S pojmem „bankovní tajemství“ bývá rovněž někdy zaměňován **institut „ochrany osobních údajů“**, který se řídí ustanoveními zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Ochrana osobních údajů se týká všech subjektů, které shromažďují (za podmínek, které jsou stanoveny výše uvedeným zákonem) takové informace o fyzických osobách, které je mohou jednoznačně identifikovat (tj. jejich osobní údaje). Ochrana osobních údajů se tedy týká nejenom obchodních bank, ale rovněž také např. pojišťoven, prodejců osobních automobilů, nejružnějších občanských sdružení, politických stran nebo vysokých škol.

Na rozdíl od institutu „ochrany osobních údajů“ zahrnuje institut „bankovního tajemství“ **ochranu všech informací o všech klientech (tedy nejenom o fyzických osobách, ale rovněž o právnických osobách)**, které jsou vedeny v databázích obchodních bank.

3.4 Řízení obchodních bank

Řízení obchodních bank zahrnuje řízení procesů získávání zdrojů a jejich využívání, sledování krátkodobých i dlouhodobých cílů bankovního podnikání s konečným cílem maximalizace výnosů, resp. bohatství pro vlastníky banky. Maximalizace výnosů je přitom ovlivněna každým jednotlivým rozhodnutím managementu, který musí být schopen rozpoznat důsledky svých rozhodnutí na potenciální výnosnost.

Mezi základní cíle řízení bank patří vytvoření **výnosů a zvýšení tržní hodnoty kapitálu**. K dalším úkolům patří maximalizace zisku, zvýšení kurzů akcií a udržení optimálního vztahu mezi likviditou a rentabilitou. Nezbytné je přitom dodržovat bezpečnost bankovního podnikání.

Tvrzení **„Řídit banku s cílem maximalizovat její hodnotu pro akcionáře v podmínkách rizika“** znamená maximalizovat ty aktivity, které vytvářejí hodnotu pro banku a minimalizovat ty, které ji ničí. Současně to znamená, že bankovní systém se zabývá rizikem a řídí ho tak, aby ho držel v předem definovaných mezích, avšak zároveň v těchto mantinelech maximalizoval zisk.

Mezi **základní zásady řízení obchodních bank** patří:

- řízení aktiv a pasiv banky,
- řízení bankovních rizik v předem vymezených mezích,
- řízení likvidity,
- dosažení solventnosti banky,

- dosahování určitého stupně výnosnosti (rentability).

3.4.1 Řízení aktiv a pasiv banky

Řízení bankovních aktiv (A) a pasiv (P) je těžištěm bankovního managementu, je podstatnou součástí finančního řízení banky. Je to **způsob řízení struktury bankovní rozvahy**.

Management A a P se týká banky jako celku, snaží se zvládat bankovní rizika, jejich diverzifikaci, ohraničení rizik určením objemových hranic a zároveň respektuje kritérium ziskovosti a bankovní rentability.

Banka musí mít takový objem likvidních prostředků, aby byla schopna hradit své závazky. Analyzuje rozsah a typy vkladů a s tím spojené úrokové náklady, aby jim přizpůsobila svou úvěrovou politiku.

Existuje tzv. **zlaté bankovní pravidlo**, které znamená sladit dobu splatnosti aktiv s dobou splatností pasiv tak, že dlouhodobé úvěry jsou financovány z dlouhodobých finančních zdrojů a krátkodobé závazky jsou kryty krátkodobými pohledávkami. V praxi může být obtížné sladit A a P z časového hlediska.

Ve srovnání s ostatními podniky je podíl vlastního kapitálu na celkových pasivech banky poměrně nízký, banky při své činnosti využívají ve značné míře cizí kapitál.

Původ a vývoj řízení bankovních aktiv a pasiv

Do 50. let 20. století měly banky pasivní přístup k získávání zdrojů, získané vklady se potom půjčovaly formou úvěrů nebo investovaly na konzervativním základě. Důraz se kladl spíše na stranu aktiv, na řízení podnikatelského bankovního portfolia.

Řízení pasiv vzniklo v USA a Kanadě. Jeho úkolem bylo financovat strukturu aktiv tak efektivně, jak jen to bylo možné. Zpravidla se prosazovala zásada, že krátkodobá aktiva je nutno vázat na krátkodobá pasiva a dlouhodobější aktiva na dlouhodobější pasiva.

Řízení bankovních aktiv a pasiv se postupně vztahovalo na aktiva i pasiva v domácí i v cizí měně.

Dnes se řízení aktiv a pasiv stalo jedním pojmem, což zdůrazňuje fakt, že obě strany bankovní rozvahy spolu úzce souvisejí. Řízení bankovních aktiv a pasiv funguje vždy v rámci prostoru vymezeném centrální bankou, s ohledem na opatření z hlediska obezřetného bankovního podnikání a měnové politiky.

Přestože je nezbytné řízení A a P chápat jako celek, pro každou stranu rozvahy platí určitá pravidla a zvláštnosti.

Řízení aktiv

Cílem řízení aktiv je investování finančních prostředků tak, aby:

- výnosy byly co nejvyšší,
- rizika byla přiměřeně omezena,
- použití prostředků bralo ohled na stranu pasiv (doby splatnosti, lhůty vázání prostředků, úroky atd.).

Řízení pasiv

Cílem řízení pasiv je získat zdroje na financování. Přitom je třeba dbát na to, aby:

- náklady na získání zdrojů byly nízké,
- alespoň do jisté míry proběhlo sladění požadavků strany aktiv se stranou pasiv (doby jejich splatnosti, lhůty vázanosti prostředků, výšky úroků, částky atd.).

Řízení bankovní rozvahy jako celku

Cílem je sladit peněžní zdroje s jejich použitím. Kromě sledování aspektu ziskovosti je nezbytné do rozvahy promítnout princip omezení rizik - zejména rizika likvidity, úrokové sazby, devizového rizika, kapitálového rizika a rizika portfolia cenných papírů.

3.4.2 Řízení bankovních rizik

Bankovní obchody jsou spojeny s řadou rizik. Z hlediska finančního řízení riziko představuje (nejenom pro obchodní banky) změnu hospodářského výsledku, kterou způsobí odchýlení sledované veličiny od plánovaného stavu. Tato odchylka může být jak negativní (neboli tzv. čisté riziko), tak i pozitivní. Riziko je definováno jak výší dopadu (která je vyjádřena v penězích), tak také procentní pravděpodobností výskytu konkrétního rizika v konkrétním období.

Z hlediska bankovních obchodů lze za nejvýznamnější finanční rizika považovat: **riziko úvěrové, tržní, likviditní, kapitálové (riziko nesolventnosti), provozní, atd.**

A. Úvěrové (kreditní, dlužnické) riziko

Úvěrové riziko je a bezpochyby nadále zůstane nejvýznamnějším finančním rizikem a vyplývá ze samotného charakteru činnosti banky (přijímání vkladů a poskytování úvěrů). Vzniká v důsledku selhání smluvní strany (dlužníka), že nedostojí svým závazkům vyplývajících z podmínek smlouvy vůči věřiteli (bance), ať už z důvodu platební neschopnosti či platební nevůle. Tyto závazky vznikají nejen z úvěrových aktivit, obchodních a investičních aktivit, z platebního styku, ale také při vypořádání cenných papírů při obchodování aj.

Dlužníky mohou být firmy, banky, finanční instituce, ale také vláda. Úvěrové, neboli kreditní riziko představuje obecně cca 50 – 70 % všech bankovních rizik. Z pohledu banky lze příčiny úvěrového rizika rozdělit na:

- *externí příčiny* – úvěrové riziko vzniká v důsledku špatného vývoje ekonomiky a negativních politických událostí,
- *interní příčiny* – úvěrové riziko vyplývá ze špatného rozhodnutí banky a následné nevhodné alokaci aktiv např. v podobě poskytnutí úvěru „špatnému“ klientovi.

Z důvodu existence výše uvedených externích a interních příčin je nutné úvěrové riziko řídit na úrovni jednotlivých úvěrových obchodů. Byl sestaven úvěrový postup, který se skládá z několika kroků od identifikace úvěrového rizika, přes měření a zajištění ke konečnému sledování úvěrového rizika. Žádná z těchto částí úvěrového postupu by neměla být podceňena či dokonce vyloučena, neboť v takovém případě hrozí rostoucí pravděpodobnost ztráty úvěrového obchodu.

V případě úvěrového rizika se dále rozlišuje **riziko nesplnění závazku druhou stranou** a **inherentní riziko produktu**. Nejedná se o dvě složky úvěrového rizika, ale pouze o dvojí pohled na úvěrové riziko.

Riziko nesplnění závazku druhou stranou představuje pravděpodobnost vzniku ztráty z dané transakce. Tato kvalitativní stránka rizika zahrnuje:

- *riziko zákazníka* – riziko, že zákazník nebude schopen či ochoten splnit své závazky vůči bance,
- *riziko země* – riziko, že všechny nebo většina ekonomických subjektů v určité zemi nebudou schopny z nějakého důvodu splnit své mezinárodní závazky,
- *riziko transferu* – vzniká tehdy, když z důvodu nedostatku devizových prostředků není určitý stát schopen či ochoten splnit své mezinárodní finanční závazky (a podniky přitom mohou být v místní měně naprosto solventní),
- *riziko z koncentrace* – vyplývá z nedostatečné diverzifikace úvěrového portfolia a nadměrné orientace banky na určité odvětví.

Naproti tomu *inherentní riziko produktu* vyčísluje, jak velká ztráta by nastala v důsledku nesplnění závazku klientem či obchodním partnerem. Obsahuje:

- *riziko jistiny a úroků* – poskytnutý úvěr včetně úroků není v době splatnosti řádně splacen,
- *riziko náhradního obchodu* – v důsledku nesplnění sjednaného kontraktu ze strany klienta či partnera vzniká bance otevřená pozice, kterou musí zajistit novým obchodem, jenž může být uzavřen za méně výhodných podmínek,
- *riziko zajištění* – možnost vzniku ztráty i v případě zajištěného úvěru, pokud se bance nepodaří plně pokrýt nedobytný úvěr ze zajišťovacího instrumentu.

Bance, která své pohledávky stoprocentně nezajistí, mohou z úvěrového rizika vzniknout finanční ztráty. Za účelem jejich krytí musí vytvářet zdroje, které jí umožní nedobytné pohledávky odepsat. Patří mezi ně především **opravné položky, rezervy, tiché rezervy a rezervní fondy**.

Opravné položky se vytvářejí účelově na vrub nákladů k jednotlivým úvěrovým pohledávkám, u nichž hrozí riziko nesplacení, a zrealňují tak jejich hodnotu o očekávané ztráty s nimi spojené.

Rezervy představují položku pasiv. Tvoří se k celkovému úvěrovému portfoliu banky, a nelze je tedy vztahovat k jednotlivým pohledávkám. Jejich výše je dána určitým procentem z celkového objemu pohledávek, které závisí zejména na kvalitě portfolia, zajištění úvěrových pohledávek a objemu vytvořených opravných položek.

Tiché rezervy nejsou v bilanci banky přímo uvedené. Vyplývají z rozdílu mezi oceněním určitých aktiv v rozvaze banky a jejich skutečnou tržní cenou. Pokud banka potřebuje odepsat nedobytnou pohledávku, aktivuje tiché rezervy (prodá v rozvaze podhodnocená aktiva) a kryje odpis dosaženým rozdílem z ocenění.

Řízení úvěrového rizika se věnuje vzhledem k jeho významu mimořádná pozornost.

Úvěrové limity

K základním nástrojům řízení úvěrového rizika patří **úvěrové limity**, které určuje a schvaluje vrcholové vedení banky. Není v moci vedení banky rozhodovat o každém obchodu zvlášť, proto jsou stanoveny limity, v jejichž rámci mohou pracovníci obchodních útvarů rozhodovat a současně se banka nevystavuje nadměrnému úvěrovému riziku (riziku z koncentrace).

Přestože se v jednotlivých bankách může vyskytnout rozdílná typologie limitů, existují některé obecně uplatňované limity:

- *limity k jednotlivým klientům a pro ekonomicky spjaté skupiny klientů* – při tvorbě těchto limitů musí banka respektovat kapitálové požadavky k riziku úvěrové angažovanosti určené regulátorem (dle platného regulatorního konceptu zpravidla nesmí přesáhnout 20 % kapitálu, ale existují i další podmíněné limity pro celkovou angažovanost dané bankovní instituce);
- *odvětvové limity* – jsou stanovené celkově pro klienty podnikající ve stejném odvětví, banka při zhodnocení rizika odvětví využívá výsledků vlastních odvětvových analýz nebo služeb externích ratingových agentur;
- *limity pro jednotlivé země (příp. regiony)* – význam těchto limitů roste v současné době, kdy banky působí v řadě teritorií prostřednictvím poboček či dceřiných společností, banka vychází při stanovení rizika země z vlastního ratingu či externího ratingu.

Stanovením a dodržováním úvěrových limitů realizuje banka diverzifikaci úvěrového portfolia, tedy nehrozí situace, aby problémy u jednoho typu dlužníka měly negativní vliv na ostatní typy dlužníků.

Zajištění úvěrů

Za účelem udržení solventnosti a stability si každá banka musí proti ztrátám z úvěrového rizika **zajišťovat** a nějak se proti němu chránit. Jedná se o veškerá opatření prováděná bankou k vyloučení neboli minimalizaci rizik spojených s poskytnutím úvěru (tj. analýzu bonity klienta, limity úvěrů pro klienty, kontrolu úvěrového subjektu a

objektu, úvěrové zajištění). Obecně platí, že čím je úvěr rizikovější a čím je delší doba splatnosti, tím kvalitnější musí být způsob zajištění.

Zajištění úvěru lze chápat jako nástroj pro zamezení ztrát v případě platební neschopnosti klienta. Zajištění úvěru umožňuje bance uplatnit nároky vůči dlužníkovi nebo třetí osobě a získat náhradu v podobě úvěrové nebo úrokové pohledávky. Zajištění úvěru může mít **peněžní** či **nepeněžní podobu**. V případě nepeněžního zajištění existují rizika změny tržního ocenění, znehodnocení záruk v čase, rizika vlastnictví atd.

Zajištění musí splňovat následující zásady:

- *dostatečnost zajištění* co do výše,
- *soudní vymahatelnost zajištění* – zabezpečenou právní dokumentací k zajištění (podepsanými ručitelskými závazky, zástavními smlouvami, vklady zástav do katastru nemovitostí apod.),
- *objektivní ocenění zajištění* – zajištění je oceněno odborníkem a současně je třeba i odhadnout náklady na realizaci zajištění,
- *likviditu zajištění* – závisí na tom, jak snadno lze předmět zajištění zpeněžit, liší se proto podle charakteru zajištění,
- *stabilitu hodnoty zajištění* – také se liší dle druhu zajištění, v případě předmětu s velkou cenovou nestabilitou by banka měla požádat vyšší opatnostní marži, tzn. poskytnout úvěr pouze do výše 50 – 70 % hodnoty zajištění.

Splňuje-li zajištění výše uvedené zásady, banka může jeho realizaci v případě úpadku klienta velmi výrazně omezit své ztráty. Přijetím zajištění může sice dojít ke snížení úvěrového rizika, ale na druhou stranu roste vliv ostatních rizik, zejména operačního a tržního rizika.

Registry úvěrů – nový nástroj pro řízení úvěrového rizika

Bankovní sektor čelí díky asymetrii informací velkému kreditnímu riziku. Jedním z možných nástrojů, jak toto riziko minimalizovat, se jevílo vytvoření registru úvěrů s cílem posílit stabilitu bankovního sektoru a informačního zázemí jednotlivých bank. ČNB proto v květnu 2000 rozhodla o vytvoření **Centrálního registru úvěrů (CRÚ)**, který byl uveden do „ostrého“ provozu v roce 2002. Spuštění CRÚ předcházelo splnění všech legislativních požadavků plynoucích z dodatků Zákona o bankách, včetně ochrany osobních údajů.

Postupně začaly vznikat další registry založené na komerčním základě, které jsou však zaměřeny na jiné subjekty nebo produkty než CRÚ, konkrétně se jedná o Bankovní registr klientských informací (BRKI), sdružení SOLUS a Nebankovní registr klientských informací (NBRKI).

Centrální registr úvěrů

Centrální registr úvěrů je informační systém provozovaný ČNB, který bankám a pobočkám zahraničních bank působících na území ČR umožňuje vzájemně sdílet informace o úvěrovém zatížení a platební morálce klientů. CRÚ shromažďuje informace o podnikatelských subjektech (fyzických osob podnikatelů a právnických osob) dělených dle typů bankovních pohledávek. Vzhledem k zaměření databáze,

nejsou v CRÚ evidovány spotřebitelské úvěry fyzických osob, hypoteční úvěry fyzických osob, ručitelské závazky klientů a údaje o depozitních účtech (běžné účty bez povoleného debetu, spořicí, termínové účty).

Přístup k informacím je umožněn všem bankám a současně jsou všechny banky povinny svá data v CRÚ pravidelně měsíčně aktualizovat a dbát na kvalitu informací uložených v databázi registru. Toto sdílení informací o závazcích a platební morálce klientů rozšiřuje okruh nástrojů využitelných v oblasti řízení úvěrového rizika.

Základním důvodem pro realizaci projektu CRÚ bylo úspěšné snižování podílu rizikových pohledávek. Vzorem pro český bankovní sektor se staly pozitivní zkušenosti z dlouhodobého provozování obdobných úvěrových registrů v zahraničí, zejména v EU.

Bankovní registr klientských informací

Bankovní registr klientských informací (BRKI) byl založen společností *Czech Banking Credit Bureau (CBSB)* prostřednictvím kterého si banky vzájemně informují o záležitostech, které vypovídají o bonitě a důvěryhodnosti jejich klientů. Registr BRKI poskytuje jak negativní, tak pozitivní záznamy o evidovaných klientech. Zařazování nebo aktualizace klientských údajů, na rozdíl od jiných registrů, není podmíněna souhlasem klienta. Společnost CBCB byla založena v roce 2002 pěti zakládajícími bankami (Česká spořitelna, a.s., Československá obchodní banka, a.s., GE Money Bank, a.s., UniCredit Bank Czech Republic, a.s. a Komerční banka, a.s.), na základě zákona o bankách definující povinnost umístění společnosti ve vlastnictví bank.

Na rozdíl od CRÚ se nejedná o registr úplný, v současné době je využíván pouze účastněnými institucemi, kterým je umožněn pohled na současný stav zadlužení klienta a zpětně na historické hodnoty za poslední čtyři roky.

Nebankovní registr klientských informací

Nebankovní registr klientských informací (NRKI) – byl uveden do provozu v červenci 2005. Provozovatelem registru je společnost *CNCB – Czech Non-Banking Credit Bureau, z.s.p.o.*, vlastněná sedmi vedoucími leasingovými a splátkovými společnostmi: UniCredit Leasing CZ, a.s., CASPER Consumer Finance a.s., ČSOB Leasing, a.s., GE Money Auto, s.r.o., GE Money Bank, a.s., s Autoleasing, a.s. a ŠkoFIN s.r.o.

Klient musí ke zpracování svých osobních údajů poskytnout výslovný souhlas, čímž se tento registr výrazně liší od BRKI. V roce 2006 došlo k navázání spolupráce mezi oběma registry. V rámci výměny dat mezi bankami a věřitelskými subjekty jsou však databáze BRKI a NRKI i nadále odděleny.

Sdružení na ochranu leasingu a úvěrů spotřebitelům SOLUS

Sdružení na ochranu leasingu a úvěrů spotřebitelům (SOLUS) je v pořadí třetím registrem poskytující údaje o klientech. Databáze poskytuje negativní informace o klientech, které neplní své povinnosti vztahující se k finanční činnosti alespoň jednoho člena sdružení SOLUS. Zpracování klientských údajů je podmíněno souhlasem klienta. Sdružení SOLUS bylo zaregistrováno a fakticky zahájilo činnost v červnu 1999 a jeho

hlavním cílem je přispívat k prevenci předlužování klientů, snižování počtu dlužníků v prodlení, přispívat k lepší vymahatelnosti stávajících dluhů po splatnosti a tím snižovat potenciální finanční ztráty věřitelů. Jedná se o nejširší registr, který vedle bankovních, leasingových a splátkových společností sdružuje také některé energetické a telekomunikační společnosti.

B. Tržní riziko

Tržní neboli **cenové riziko** se projevuje změnami (volatilitou) tržních cen v důsledku nepříznivých změn tržních podmínek, kdy se může jednat např. o nepříznivý vývoj úrokových měr, cen akcií, cen komodit či měnového kurzu. Tržní rizika představují 5 – 20 % všech bankovních rizik. Každá banka musí při sledování tržního rizika specifikovat vhodný soubor faktorů tržního rizika, tj. tržní úrokové míry a tržní ceny, které ovlivňují hodnoty obchodního portfolia.

U úrokových měr banka stanovuje soubor rizikových faktorů odpovídajících úrokovým měrám v každé měně, na kterou jsou rozvahové a podrozvahové položky banky úrokově citlivé. U měnových kurzů systém řízení rizika banky by měl zahrnout rizikové faktory odpovídající jednotlivým cizím měnám. U cen akcií a komodit stanovuje banka rizikové faktory odpovídající každému trhu, na kterém má banka významné pozice.

Existují čtyři základní kategorie **tržního rizika**:

- a) **úrokové riziko,**
- b) **akciové riziko,**
- c) **komoditní riziko,**
- d) **měnové (devizové) riziko.**

a) Úrokové riziko

Úrokové riziko plyne ze změn tržních úrokových sazeb, které mohou mít negativní dopad na zisk banky. Banka je vystavena úrokovému riziku nejen při úvěrových obchodech, ale i při přijímání depozit, neboť se týká jak dlužníka, tak i věřitele.

Úrokové riziko se dělí:

- *specifické úrokové riziko* – riziko vyplývající ze zhoršené finanční situace konkrétního emitenta uvažovaného úrokového nástroje, často se proto považuje za úvěrové riziko;
- *obecné úrokové riziko* – je spojeno s ekonomikou jako celkem a je určeno makroekonomickými ukazateli (např. změnou úrokových měr v rámci měnové politiky centrální banky), nevztahuje se pouze na finanční nástroj určitého emitenta.

Řízení úrokového rizika je možné provádět dvěma přístupy:

- přizpůsobit strukturu aktiv a pasiv tak, aby jejich úroková citlivost na změny tržních úrokových sazeb byla přibližně shodná,
- pomocí termínových obchodů zajistit otevřené pozice vyplývající z rozdílné struktury aktiv a pasiv vzhledem k citlivosti na úrokový vývoj.

Změna úrokových sazeb ovlivňuje kromě čistého úrokového výnosu banky také tržní hodnotu aktiv a pasiv banky. Při měření úvěrového rizika využívají banky účetní a ekonomický model.

Cílem *účetního modelu* je změřit dopad změn úrokových sazeb a čistý úrokový výnos banky, naproti tomu cílem *ekonomického modelu* je kvantifikovat vliv změny úrokových sazeb na tržní hodnotu kapitálu banky. Účetní model pracuje při výpočtech rizika s **úrokovým gapem**, ekonomický model pak s **durací GAP**.

b) Akciové riziko

Akciové riziko je rizikem plynoucím ze změn cen nástrojů citlivých na ceny akcií. Toto riziko může být způsobeno např. v případě, kdy dojde ke změně cen nebo volatility akcií, ke změně cenových indexů mezi různými akciemi nebo akciovými trhy, případně změn dividend. Akciové riziko můžeme rozdělit na specifické a obecné.

Specifickým rizikem je riziko ztráty z možného nepříznivého či příznivého vývoje cen určitého akciového nástroje. Na rozdíl od těchto rizik jsou *obecná rizika* určena makroekonomickými podmínkami a nikoli partnerem, či emitentem.

c) Komoditní riziko

Riziko plynoucí ze změn nástrojů citlivých na ceny komodit se nazývá **komoditní riziko**. Dochází k němu např. v případech změn cen ropy, zemního plynu, mědi, cukru, pšenice atd.

d) Měnové riziko

Měnové riziko je riziko ztráty z cenových změn nástrojů citlivých na měnové kurzy. Nastává v případech, kdy byly zdroje poskytování úvěrů získány v jedné měně a vlastní úvěry jsou poskytovány v měně jiné. Způsobem projevu a řešení se podobá úrokovému riziku.

Opatření ČNB k vnitřnímu řídicímu a kontrolnímu systému banky upravuje řízení tržního rizika v těchto oblastech:

- v oblasti systému měření a sledování tržních rizik,
- v oblasti limitů tržního rizika,
- v oblasti stresového testování.

V *systému měření a sledování tržních rizik* banka vyhodnotí dopady změn v tržních sazbách a kurzech na výnosy a náklady banky a hodnotu jejich aktiv a pasiv. Úkolem systému je především včasné, přesné a komplexně zaznamenat všechny transakce a zachytit tak všechny významné zdroje tržních rizik.

Banka musí dále vytvořit soustavu *limitů pro řízení tržního rizika* tak, aby nebyla překročena míra tržního rizika stanovená představenstvem, případně regulátorem a byla dodržována v souladu s tržními podmínkami a celkovou strategií banky.

Stresové testování musí banka provádět minimálně jednou za tři měsíce v případě nutnosti posouzení extrémně nepříznivých tržních podmínek. Výsledky stresového testování bere banka v úvahu při stanovování postupů a limitů pro tržní rizika.

C. Likviditní riziko

Likvidita banky znamená schopnost banky dostat v optimálním čase a objemu svým splatným závazkům. K zabezpečení likvidity musí mít banka k dispozici dostatek likvidních prostředků či rezerv, aby byla schopná uspokojit požadavky na výběr vkladů a poptávku klientů po úvěrových službách. Likvidita může být určována i možností získat dodatečné zdroje (pasivní rezervy). Neočekávané změny nejenom v toku úvěrů, ale také pasiv vytvářejí pro banku problém likvidity.

Riziko likvidity vyjadřuje situaci, kdy banka ztrácí schopnost dostat svým závazkům v době jejich splatnosti. Tento případ může vzniknout v časovém nesouladu mezi splatností aktiv a pasiv, kdy má banka zpravidla krátkodobá depozita a dlouhodobé úvěry. Likviditní riziko také úzce souvisí s úrokovým rizikem, a proto se řízení obou rizik v bance úzce prolíná.

Rozlišují se tři typy likvidity bank:

- krátkodobá (< 1 měsíc),
- střednědobá (1 měsíc – 1 rok),
- dlouhodobá (> 1 rok).

Riziko likvidity má dvě formy:

- **riziko tržní likvidity** - vyplývá z neschopnosti banky získat potřebné zdroje prostřednictvím peněžního trhu, ať už z důvodu nedostatečné likvidity trhu, nebo jiných subjektivních příčin,
- **riziko financování** – riziko ztráty v případě momentální platební neschopnosti, její příčinou je nesoulad ve finančních výkazech.

Důležitým faktorem při řízení likvidního rizika je **dostatek likvidních aktiv**, která jsou však spojena s nízkým rizikem a též nízkým výnosem (problém magického trojúhelníku). Dostatečnou likviditu si může banka kromě rychlých aktiv zajistit jednak udržováním dostatečné výše *primárních aktiv* (např. klientská depozita) a *sekundárních aktiv* (např. mezibankovní úvěry), nebo spoléháním na získání likvidity *půjčkou od jiné banky*. Riziko likvidity nemá bezprostřední dopad na solventnost banky (na rozdíl od ostatních finančních rizik), proto jeho řízení bezprostředně nevyústí v potřebnou tvorbu kapitálu odpovídající podstupovaným rizikům.

D. Kapitálové riziko (riziko nesolventnosti)

Kapitálové riziko představuje stav, kdy výše závazků banky v tržním ocenění převyšuje tržní hodnotu veškerých aktiv. Banka se vlivem této situace stává nesolventní, tedy neschopná dostat všem svým závazkům. Aby tomuto riziku předešla, musí udržovat dostatečnou výši vlastního kapitálu, nikoli však maximální, protože ta by vedla ke snížení celkové rentability banky. Ke zjištění požadované míry solventnosti se používá **ukazatel kapitálové přiměřenosti** (podrobněji v kapitole 3.5.3).

E. Provozní (operační) riziko

Riziko, které je spojeno s provozem banky a s počtem jejích obchodních operací se nazývá **riziko provozní (operační)**. Toto riziko je definováno jako riziko ztráty vyplývající z nedostatečnosti nebo selhání procesů, lidí a systémů, nebo vlivem vnějších událostí. Jak je patrné již ze samotného vymezení operačního rizika, v porovnání s hlavními finančními riziky (rizikem úvěrovým a tržním) se primárně nejedná o riziko spjaté s portfolii dané finanční instituce (úvěrovým, obchodním, investičním), ale jde o riziko spjaté s jejími procesy, kde hlavními prvky jsou lidé, systémy a technologie. Často nastává problém, kdy nelze jednoznačně oddělit operační riziko od ostatních rizik, např. v případě neschopnosti klienta splatit úvěr. V tomto případě nelze jednoznačně určit, zda se jedná o úvěrové riziko nebo riziko operační.

Tomuto riziku je banka vystavena denně, neboť každá bankovní činnost či operace, ať už prováděná lidmi či automatizovaně, je spojena s možným rizikem. Může dojít k lidské chybě, ať již úmyslně či pouze z nepozornosti, stejně jako může dojít k technické závadě. Může také nastat událost z vnějšího prostředí, kterou banka nemůže ovlivnit. Všechny tyto chyby jsou příčinou ztrát, které bance mohou vzniknout. Může se jednat o finanční ztráty v podobě pokut či náhrad, nebo o ztráty nefinanční v podobě utrpení jména banky, pozici na trhu, zhoršení vztahu s klienty apod. Banky jsou proto závislé na schopnostech svých zaměstnanců, automatizovaných systémech, komunikačních sítí a v neposlední řadě na vnitřní kontrole.

Je zajímavé, že problém operačního rizika byl v minulosti dlouhou dobu podceňován nebo nebyl dokonce vůbec řešen, a to i přes skutečnost, že patří mezi nejstarší rizika vůbec a jeho důsledky mohou mít pro banku katastrofální dopady. Jako ukázkový příklad nedostatečného řízení operačního rizika můžeme uvést kolaps Barings banky ve Velké Británii z února 1995, kdy úpadek do té doby silné a vysoce vážené finanční instituce zapříčinilo selhání lidského faktoru (další příklady viz tabulka 3.3).

Operační riziko se dělí na tři kategorie:

- *transakční riziko* – riziko ztráty z provádění operací v důsledku chyb v provedení operací, např. chyby v zaúčtování obchodů, chyby ve vypořádání obchodů, chyby v dokumentaci atd.,
- *riziko operačního řízení* – riziko ztráty plynoucí z chyb managementu, např. podvodné operace vtahující se k obchodování a zpracování včetně chybného zaúčtování a padělání, závislost na omezeném počtu osob personálu, nedostatek kontroly při provádění obchodů atd.,
- *riziko systémů* – riziko ztráty z chyb v systémech podpory, např. chyby v počítačových programech, chyby v matematických vztazích modelů, chyby při přenosu dat, nesprávné plánování nahodilých událostí v případně výpadku systému nebo přenosu dat atd.

Jako zajištění před tímto rizikem regulátoři stanovují ve všech sektorech požadavky na kapitál, vedení účetnictví, depotní obchody s cílem přimět subjekty k aktivním kontrolám, provádění a dokončování transakcí a udržování dostatečné péče o aktiva klientů.

Tabulka 3.3: Vybrané události operačního rizika ve světě a v ČR

Příčina - událost	Dopad	Rok
Nedostatečné obchodní limity a kontrola (Nomura Securities)	48 000 mil. USD	1998
Šekové podvody (skupina retailových bank USA)	12 000 mil. USD	1993
Selhání technologického systému pro provádění aukcí (Ebay)	5 000 mil. USD	1999
Nezajištění neslučitelnosti činností – podvodné jednání (Barings)	1 600 mil. USD	1995
„Počítačový“ podvod zaměstnanců (WGZ Bank)	200 mil. USD	1998
Zneužití klientských účtů zaměstnanci banky (ABN AMRO)	140 mil. USD	1998
Podvodné jednání obchodníka (Société Générale)	7 300 mil. USD	2008
Úvěrový podvod klienta - manipulace podkladů pro úvěr (Citibank)	30 mil. USD	1999
ČR – povodně (údaje za ČR celkem, instituce i domácnosti)	2 100 mil. USD	2002
ČR – Úvěrové podvody – kauza B. C. L. (KB)	až 180 mil. USD	1999
ČR – Selhání služby Sporoservis – úvěrové podvody (ČS)	40 mil. USD	2006
ČR – Nedodržení postupů obchodování – dealing (ČSOB)	35 mil. USD	2001

Zdroj: Mazánková, V. a M. Němec. Operační riziko a jeho dopady do finanční stability, ČNB, 2007. s. 95.

Za čtyři klíčové **zásady** zdravého a účinného systému **řízení operačního rizika** se považuje:

- vytvoření a rozvoj odpovídajícího trvalého prostředí pro systematické řízení operačního rizika,
- zavedení a uplatňování účinných a efektivních procesů a nástrojů řízení operačního rizika, včetně zajišťování přiměřeného kapitálového krytí neočekávaných ztrát z operačního rizika,
- nezávislá vnitřní a vnější kontrola řízení operačního rizika,
- transparentnost, tj. zveřejňování informací o operačním riziku.

3.4.3 Risen likvidity, solventnosti a rentability

Likvidita znamená schopnost banky dostát svým závazkům. Banka je považována za likvidní, když pokryje všechny své závazky ve stanovených lhůtách na základě podmínek sjednaných s klientem.

Banka setřídí **aktiva podle stupně likvidity** do následujících skupin:

- bankovky, mince, vklady u ČNB,
- cenné papíry,

- akcie, hmotný majetek.

Hlavními zdroji likvidity jsou:

- **primární rezervy** – pokladní hotovost a prostředky na běžných účtech u jiného peněžního ústavu,
- **sekundární rezervy** – mají podpůrný charakter a bance přinášejí určitý důchod, patří sem vysoce výnosová aktiva s vysokým stupněm likvidity (povinné minimální rezervy, dobrovolné rezervy u centrální banky a otevřené úvěrové linky u ostatních komerčních bank).

Konkrétní **řízení likvidity** neboli podíl primárních a sekundárních rezerv na celkových aktivech závisí na tom, na jakých trzích banka operuje. Výše stupně likvidity způsobuje, že rezervní aktiva mají nižší výnosnost než investice do úvěrů a cenných papírů. Tedy likvidita má svou cenu – je cenou za riziko anebo cenou za možnost vyhnout se riziku.

K řízení likvidity obchodních bank zpravidla přispívá také centrální banka tím, že stanoví tzv. **likvidní pravidla**. Tato pravidla určují závaznou vazbu mezi jednotlivými skupinami aktiv a pasiv, například z hlediska délky termínu transakce, kdy dlouhodobé úvěry a kapitálové investice mohou být financovány jen z dlouhodobých peněžních zdrojů (z vlastního kapitálu banky, dlouhodobých půjček a vkladů). Dodržení pravidla časové vazby zdrojů a jejich užití není ovšem závislé jen na rozhodování banky. Její klienti, vkladatelé a vypůjčovatelé mohou svá rozhodnutí o termínu vkladu či úvěru během doby měnit.

Rentabilita vyjadřuje schopnost banky dosahovat zisku (více o rentabilitě v kapitole 3.5.1).

Solventnost znamená schopnost banky hradit ze svých běžných příjmů běžné výdaje i v případech, kdy v jejím hospodaření došlo ke ztrátě. Solventní banka může pokračovat ve své činnosti a nepřenáší špatné výsledky hospodaření na vkladatele. Banka může být solventní, i když má hospodářskou ztrátu: v případě přebytku výdajů nad příjmy prodá část svých aktiv, a tím uhradí splatné závazky.

V praxi je solventnost úzce spojena se schopností banky dostát svým peněžním závazkům (tzn. likviditou). Solventnost a likvidita se prolínají, neboť banka část svého vlastního kapitálu používá rovněž k poskytování úvěrů, jejich splatnost je však termínována, a tudíž návratnost omezena.

3.5 Základní ukazatele činnosti banky

Banka sleduje 2 základní parametry:

- **výnosnost** (efektivnost, rentabilitu) $\Rightarrow$ ukazatele výnosnosti ROE, ROA, PM;
- **bezpečnost** $\Rightarrow$ ukazatel kapitálové přiměřenosti.

V současné době rozšířený komplexní způsob hodnocení banky představuje **metoda CAMEL** (*Capital* – kapitál, *Assets* – kvalita aktiv, *Management* – vedení, *Earnings* –

výnos, *Liquidity* – likvidita). Někdy též metoda **CAMELS**, kdy S znamená *Sensitivity to risk*, tj. citlivost k riziku.

3.5.1 Finanční ukazatele výnosnosti

Základem hodnocení finanční situace každého podniku, tudíž i banky, jsou poměrové finanční ukazatele, které se vztahují k zisku. Jedná se především o **výnosnost vlastního kapitálu** (*Return on Equity*, ROE), **výnosnost aktiv** (*Return on Assets*, ROA) a **ziskové rozpětí** (*Profit Margin*, PM). Rozdíly v hodnotách těchto ukazatelů mezi jednotlivými bankami vyjadřují výsledek různé úrovně podstupovaných rizik nebo vynaložených nákladů.

Výnosnost vlastního kapitálu se spočítá podle vzorce:

$$ROE = \frac{ZISK}{VLASTNÍ KAPITÁL} * 100$$

Výnosnost aktiv:

$$ROA = \frac{ZISK}{AKTIVA} * 100$$

Ziskové rozpětí:

$$PM = \frac{ZISK}{VÝNOSY} * 100$$

3.5.2 Kapitálová přiměřenost

Stále se opakující finanční krize druhé poloviny 20. století vedly v roce 1974 k vytvoření **Basilejského výboru pro bankovní dohled** (*Basel Committee on Banking Supervision*). Jeho hlavním posláním je poskytovat fórum pro pravidelnou mezinárodní spolupráci s regulací a dohledem nad podnikáním v bankovníctví. Tento výbor působí „na půdě“ *Banky pro mezinárodní platby* (*Bank for International Settlements*, www.bis.org) se sídlem ve švýcarské Basileji (německy **Basel**).

Internacionalizace světové ekonomiky se během tohoto období výrazně prosadila mimo jiné i rozsáhlou internacionalizací a liberalizací finančních trhů, na nichž obchodní banky působí. Otázky kapitálového vybavení bank se staly předmětem výrazného zájmu vládních a měnových autorit a předmětem jejich jednotného postupu v mezinárodním měřítku. Koncem roku 1987 byl Basilejským výborem bankovního dohledu předložen návrh na opatření „přiměřené výše“ vlastního kapitálu, známý jako **Cookův standard autorizace**, či také jako **Cook-ratio**. Podstatou Cookova poměru je propočtení poměru vlastního kapitálu k aktivům oceňovaným podle jejich rizikovosti. Tento poměr se pohybuje okolo 8 %. Avšak existují rozdíly mezi bankami různých zemí i uvnitř téže země.

V ČR je stanovena minimální výše základního kapitálu 500 000 000 Kč a minimální kapitálová přiměřenost 8 %. Propočít kapitálové přiměřenosti se řídí normativními předpisy centrální banky, České národní banky, které se v průběhu času mění, zdokonalují a přizpůsobují nově vznikajícím okolnostem a podmínkám.

Basel I představoval první mezinárodní standard upravující kapitálový poměr ve výši 8 % s termínem implementace do konce roku 1992. Tento poměr byl navržen jako podíl způsobilého kapitálu na rizikově vážených aktivech. Jediným rizikem, které bylo do výpočtu váh zahrnuto, bylo kreditní riziko, které bylo vnímáno jako hlavní příčina pádu bank. Ostatní rizika ve standardu řešena nebyla a výslovně byla ponechána diskrece národním autoritám v otázce kreditního, investičního, měnového rizika a úvěrové angažovanosti, aby stanovila povinnost dodržovat potřebný kapitálový polštář.

Souhrnná verze **Basel II** byla vydána v červnu 2006 pod názvem *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a revised Framework – comprehensive vision*. Základními cíli Basel II bylo podle BCBS posílení stability mezinárodního bankovního systému, zajištění rovných podmínek pro mezinárodně aktivní banky a zlepšení řízení rizik. Dále umožnění volby přístupu pro výpočet tržního, operačního a úvěrového kapitálového požadavku, zohlednění různé rizikovosti subjektů (oproti jednotné sto procentní rizikové váze pro soukromý sektor dle Basel I) a zavedení operačního rizika do výpočtu kapitálových požadavků. V červenci 2009 reagoval BCBS na finanční krizi vydáním souboru dokumentů, které měly odstranit některé slabiny Basel II.

Finanční krize odhalila nedostatečnou úroveň kapitálové vybavenosti bank i další nedostatky bankovní regulace. I přes dílčí úpravy Basel II provedené v roce 2009, vztahující se především k otázce sekuritizace a obchodnímu portfoliu, bylo zřejmé, že je nutné provést zásadní přehodnocení současného regulatorního rámce. Výsledkem bylo přijetí souboru pravidel označovaných jako Basel III, která byla publikována v prosinci 2010.

Basel III je soubor opatření, který je přijatý centrálními bankami (a jimi v jejich zemích prosazovaný) na půdě **Banky pro mezinárodní platby** (*Bank For International Settlements*, zkráceně BIS) se sídlem ve švýcarském městě Basileji (německy **Basel**). Cílem všech opatření Basel III je zlepšit odolnost bank v krizových situacích. Obchodní banky se mají stát absorberem ekonomických problémů, nikoli jejich přenašečem.

BASEL III přímo navazuje na komplexní opatření Basel I a Basel II, která byla diskutována, přijímaná a upřesňovaná od sedmdesátých let minulého století.

Za základní nástroj Basel III je považována tzv. **kapitálová přiměřenost**, tj. podíl kapitálu a rizikově vážených aktiv. Každé aktivum je totiž jinak rizikové. Na základě úrovně jeho rizikovosti je každému aktivu přiřazena jeho riziková váha, kterou se vynásobí objem (finanční hodnota) tohoto aktiva. Tato riziková váha tak (spolu)určuje velikost rezervy, která musí odpovídat konkrétnímu aktivu.

Ne vždy ovšem musí znamenat hodnocení aktiva jako nízko-rizikového, že je investice do něj pro banku bezpečná. Jedná se např. o řecké státní cenné papíry, které se po vypuknutí krize v roce 2008 staly vysoce rizikovými a jejich významná část musela být bankami odepsána – samozřejmě s nepříznivými dopady do jejich ziskovosti i rezerv.

Informace o kapitálové přiměřenosti obchodních bank je uvedena v jejich výročních zprávách, a to vždy v podobě časové řady za několik posledních let.

Současný požadavek na hodnotu kapitálové přiměřenosti ve výši 8 % se má postupně zvýšit o:

- tzv. **konzervační polštář** (neboli conservation buffer) ve výši 2,5 % pro účely kapitálové rezervy na krytí finančních ztrát při výrazně stresových finančních a ekonomických podmínkách.
- tzv. **proticyklický polštář** (neboli countercyclical buffer) ve výši 2,5 %, vytvářený v lepších časech na časy horší a tudíž reagující na jednotlivé fáze hospodářského cyklu.

To znamená maximální požadavek na kapitálovou přiměřenost ve výši 13 %. Zvýšený požadavek na kapitálovou přiměřenost je v podstatě již dnes plněn všemi obchodními bankami, které působí v České republice. Hodnoty kapitálové přiměřenosti jsou součástí „výročních zpráv“ jednotlivých bank.

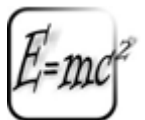
Požadavky na likviditu obchodních bank jsou v rámci Basel III uvedeny v následujících opatřeních:

- **Ukazatel krytí likviditou** (LCR, neboli *liquidity coverage ratio*) pro krátkodobý horizont. Podle tohoto ukazatele musí definovaná likvidní aktiva převýšit nestabilní zdroje (tedy „ty zdroje, co odplývají z banky“), vážené faktorem pravděpodobnosti jejich čerpání, a to po dobu 30 dnů.
- **Ukazatel čistého stabilního financování** (NSFR, neboli *net stable funding ratio*) představuje poměr mezi použitelnými a požadovanými stabilními zdroji. Smyslem používání tohoto ukazatele je udržení dostatku stabilních zdrojů obchodní banky ke krytí nelikvidních aktiv a podmíněných závazků po dobu jednoho roku. Stabilní zdroje (tedy kapitál, dlouhodobá depozita a ostatní depozita, vážená pravděpodobností jejich čerpání po dobu jednoho roku) musí převážit likvidně vážená aktiva.

Pákový poměr neboli *leverage ratio* je zaváděn jako alternativa ke kapitálové přiměřenosti.

Pákový poměr se vypočte takto:

$$\text{Pákový poměr} = \frac{\text{Kapitál banky}}{\text{Aktiva} + \text{Podrozvahové položky}}$$

Hodnota „pákového poměru“ by měla dosahovat alespoň 3 %. Pákový poměr zamezuje velkému „nárůstu“ objemu bilance, tj. bilanční sumy, a podrozvahových transakcí (např. akreditivů nebo bankovních záruk) bez jakéhokoli ohledu na jejich rizikovost.

Dodatečné regulační požadavky jsou v rámci opatření Basel III vznášeny na tzv. **SIFIs** neboli **Systemic Important Financial Institutions**.

Indikátory těchto finančních institucí jsou:

- jejich velikost,

- značná přeshraniční provázanost a
- velmi obtížná nahraditelnost.

Případný krach těchto obchodních bank by totiž měl velmi negativní dopad na celosvětovou ekonomiku. Mezi SIFIS patří např. Bank of America, Barclays, Citigroup, Commerzbank, Crédit Suisse, ING Bank, Royal Bank of Scotland nebo Société Générale.

Shrnutí kapitoly

Obchodní banky jsou významnými finančními zprostředkovateli ze skupiny *depozitních a úvěrových institucí*. Jsou to podniky specializované na obchodování s penězi a na poskytování služeb spojených s úschovou a pohybem peněžních fondů mezi různými ekonomickými subjekty. Zvláštnosti jejich podnikání spočívají jednak v předmětu podnikání, jímž jsou peníze, jednak ve způsobu podnikání s nimi, jehož obecnou charakteristikou je obchod s dluhy.

Český bankovní systém je dvoustupňový univerzální systém s existencí určitých specializovaných bank.

Bilance banky (rozvaha) zachycuje souhrnnou hodnotu jednotlivých forem hospodářských prostředků, tj. celkový stav majetku banky. Na jedné straně zobrazuje druhovou strukturu majetku, na druhé straně z jakých zdrojů je tento majetek financován. Konkrétní forma majetku je zachycena v peněžním vyjádření.

Podrozvaha banky obsahuje položky, které představují možná rizika spojená s potenciálními závazky banky a která vznikla tím, že banka poskytla záruky, úvěrové přísliby, směnečné akcepty apod., jakož i se závazky plynoucími z vybraných operací devizových, termínových a dalších.

Výkaz zisků a ztrát soustřeďuje souhrnné výnosy a náklady obchodní banky za určité období. V praxi se označuje jako **výsledovka**. Jedná se o finanční výkaz, který zachycuje dopad jednotlivých transakcí na výsledek hospodaření, neboť podrobně rozvádí podrozvahovou položku zisk (ztráta) za běžné účetní období.

V souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie je uplatňována tzv. jednotná licence. **Jednotná bankovní licence** znamená, že dává jejímu držiteli právo, aby svoji činnost vykonával vedle svého domovského státu (tj. státu, jehož orgán licenci vydal) také na území jiného členského státu Evropské unie a Islandu, Lichtenštejnska a Norska, a to bez licence vydané příslušným orgánem tohoto státu (tzv. hostitelského státu nebo orgánu).

Tvrzení „**Řídit banku s cílem maximalizovat její hodnotu pro akcionáře v podmínkách rizika**“ znamená maximalizovat ty aktivity, které vytvářejí hodnotu pro

banku a minimalizovat ty, které ji ničí. Současně to znamená, že bankovní systém se zabývá rizikem a řídí ho tak, aby ho držel v předem definovaných mezích, avšak zároveň v těchto mantinelech maximalizoval zisk.

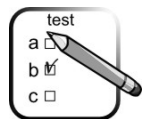
Mezi **základní zásady řízení obchodních bank** patří:

- řízení aktiv a pasiv banky,
- řízení bankovních rizik v předem vymezených mezích,
- řízení likvidity,
- dosažení solventnosti banky,
- dosahování určitého stupně výnosnosti (rentability).

Bankovní obchody jsou spojeny s řadou rizik. Z hlediska finančního řízení riziko představuje (nejenom pro obchodní banky) změnu hospodářského výsledku, kterou způsobí odchýlení sledované veličiny od plánovaného stavu. Tato odchylka může být jak negativní (neboli tzv. čisté riziko), tak i pozitivní. Riziko je definováno jak vyšší dopadu (která je vyjádřena v penězích), tak také procentní pravděpodobností výskytu konkrétního rizika v konkrétním období.

Z hlediska bankovních obchodů lze za nejvýznamnější finanční rizika považovat: **riziko úvěrové, tržní, likviditní, kapitálové (riziko nesolventnosti), provozní, atd.**

Vzorové otázky

1. Co bylo příčinou rozvoje bank?
2. Jak definujeme banku?
3. Uveďte, jaké funkce plní banky na finančním trhu.
4. Vysvětlete pojmy „likvidita“, „rentabilita“ a „solventnost“ banky.
5. Vysvětlete pojem „bilance obchodní banky“.
6. Které činnosti obchodních bank zachycuje tzv. podrozvaha?
7. Uveďte některé finanční ukazatele, které slouží k hodnocení finanční situace bank.
8. Uveďte hlavní druhy bankovních rizik.
9. Jak se banky chrání proti rizikům?

Literatura

KALABIS, Z. *Základy bankovníctví. Bankovní obchody, služby, operace a rizika*. Brno: BizzBooks, 2012. ISBN 978-80-265-0001-8.

KANTNEROVÁ, L. *Základy bankovníctví. Teorie a praxe*. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-595-4.

LANDOROVÁ, A. a kol. *Obchodní bankovníctví*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007.